

Historische Vereniging Ameide en Tienhoven

17^e jaargang nr. 2, 2006

Schilderij Voorstraat 7

Het bovenstaande schilderij is van de hand van Adriaen van Diest. (*12-12-1655 te 's-Gravenhage, † 1704 te Londen.) Leerling van zijn vader, de zeeschilder Jeronimus van Diest. Ging op 17-jarige leeftijd naar Engeland, waar hij voor de Earl of Bath landschappen in het westen van Engeland schilderde. Deze zijn veelal gestoffeerd door zijn zwager Adriaen Colonia. Ook beschilderde hij de muren in Kensington Palace in Londen. Hij was naast schilder ook etser.

Bron: P. T. A. Swillens, *Prisma schilderslexicon*, Utrecht, 1965.

Voorpagina: **Barneveldt, Hendrik van**; *ca. 1759 te Utrecht; † 1833 aldaar. Leermeester van de schilder, bouwmeester en kunstenaarsbiograaf Christiaan Kramm te Utrecht. Decoratieschilder. Door hem geschilderde behangsels vindt men nog in R.K. pastorie te Kockengen (ca. 1802) en in een huis te Ameijde (ged. 1804).

Bron: P.T.A. Swillens, Utrecht, *Prisma schilderslexicon*, Utrecht, 1965

NIEUWSBLAD van de HISTORISCHE VERENIGING AMEIDE en TIENHOVEN

ISSN: 1569-7800

De Vereniging is gevestigd in Ameide en heeft haar domicilie in het oude Stadhuis aldaar. Ze is opgericht op 13 december 1989 en is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel te Tiel onder nummer 40324336.

BESTUUR

Voorzitter	H. van den Heuvel, Voorstraat 99	4132 AP Vianen	☎ 0347 355180
Vice-voorzitter	G.W. Groenendijk, De Bogerd 3	4233 GN Ameide	☎ 0183 601886
Secretaris	C.W. Broekman, Broekseweg 59	4233 CT Ameide	☎ 0183 601811
Penningmeester	J. Stasse, De Bogerd 19	4233 GN Ameide	☎ 0183 602488
Alg. adjunct	J.A. Maatkamp, Lekdijk 18	2769 GA Langerak	☎ 0183 602071
Lid	C. Rijnhout, De Kooi 25	4233 GP Ameide	☎ 0183 602648
Lid	A. Terlouw - van der Grijn, Vijf Akkers 18	4235 AH Tienhoven	☎ 0183 602110
Lid	A. Mesker, Broekseweg 55	4231 VD Meerkerk	☎ 0183 609260

ERELEDEN

A.M. den Oudsten
G. Streefkerk
P. Will

CORRESPONDENTIEADRES

G.W. Groenendijk, email: info@ameide-tienhoven.nl

internet: www.ameide-tienhoven.nl

LEZINGEN EN EXCURSIES

J.D.C. Laroo

REDACTIEADRES NIEUWSBLAD

H.J. Beckmann h.j.beckmann@planet.nl
G.W. Groenendijk gert.groenendijk@planet.nl
J.D.C. Laroo hv@laroo.net
A. Tukker
P. Will p.will@hetnet.nl

LEDENADMINISTRATIE

J. Stasse

CONTRIBUTIE

Deze bedraagt minimaal € 15,- per jaar, over te maken op bankrekening nummer 301952248 van de Rabobank te Ameide t.n.v. de penningmeester van de vereniging. Opzegging van lidmaatschap dient minimaal zes weken voor het eind van het verenigingsjaar te hebben plaatsgevonden.

De publicatie van dit blad is mede mogelijk gemaakt door het Aannemersbedrijf Koninklijke Woudenberg Ameide.

Inhoud Nieuwsblad, 2006, jaargang 17, no. 2

- 1 Geschilderd behangsel in een van de kamers van Voorstraat 7
- 2 Schilderij uit een van de kamers van Voorstraat 7
- 4 Inhoudsopgave en woord vooraf
- 5 Verenigingsnieuws
- 7 Herdenking 4 mei 2006 te Ameide-Tienhoven: Paul Will
- 10 Transport naar de dood: Paul Will
- 12 Een praatje bij een plaatje: Paul Will
- 14 Reacties van lezers
- 16 Koninklijke Woudenberg, Voorstraat 7: Hans van den Heuvel
- 20 De 'intriganten predikant', Dominee Willem van Beuningen: Dr. P.D. 't Hart
- 32 Eerepenning der Utrechtse Jagers-Studenten
- 33 De havenbaron D.G. van Beuningen
- 36 Een geschil tussen Dirk van Herlaar en het kapittel van Sint Marie te Utrecht in 1266:
Herman Beckmann
- 48 Historische plaatjes met een praatje: Krijn van der Ham
- 51 Schouw in Voorstraat 7
- 52 Koninklijke Woudenberg, Voorstraat 7

VAN DE REDAKTIE

Bijzonder gelukkig is de redactie met het artikel over dominee Willem van Beuningen van de hand van Dr. P.D. 't Hart. Zijn boek over Hendrik Adriaan van Beuningen, een van de zonen van dominee Willem van Beuningen verschijnt dit jaar. De biografie van deze Utrechtse koopman politicus en filantroop heeft als titel: *Een van Utrechts beste burgers. Hendrik Adriaan Van Beuningen (1841-1908)*.

Op zaterdag 3 juni 2006 was onze excursie naar Amersfoort, waar we onder andere de Koppelpoort, de muurhuizen en de beroemde Mannenzaal hebben bezocht. In ons volgende nummer zullen wij een artikel van Max Koning uit Groningen plaatsen over de geboren Ameidenaar Leenaert Nicasius, die stadstimmerman van Amersfoort was. Deze Leenaert Nicasius werd zo beroemd, dat zijn portret geschilderd werd door Jacob van Campen in 1651, in opdracht van de Amersfoortse burgemeesters.

Verenigingsnieuws

Ontwikkeling ledenbestand

Sinds de publicatie van de vorige editie van het Nieuwsblad zijn acht nieuwe leden ingeschreven. Het gaat om de dames A. van der Grijn-de Groot (Ameide) en M. de Vor (Vianen) en de heren G. Bos (Lexmond), M. Brand (Vianen), A.W.R. Diepenhorst (Meerkerk), A. Friedrich (Ameide), E. Mulckhuyse (Ameide) en C.M. Oosterom (Schoonhoven).

Vier leden zijn in de afgelopen periode overleden: mevrouw A.A.C. van Stolk-Jongeneelen (Rotterdam) en de heren A. van Bruggen (Lexmond), J.A. Mesker (Schoonhoven) en D. Rijneveld (Tienhoven).

De vereniging telt nu 311 leden. Dat zijn er 136 meer dan begin 2004.

Algemene ledenvergadering

Bij de opening van de op 25 april 2006 gehouden algemene ledenvergadering memoreert de voorzitter een bewogen jaar. Allereerst het overlijden van twee bestuursleden en negen andere leden. De spectaculaire groei van het ledental met 68 leden van 245 naar 313 is uniek. Ook kijken we terug naar de twee in het afgelopen jaar georganiseerde zeer succesvolle exposities van werk van De Hoon en Jesse. Ook zijn er weer vier goedgevulde Nieuwsbladen verschenen. De onderwerpen van de georganiseerde lezingen en excursies waren interessant. De werkgroep herdenking 4 mei heeft de dodenherdenking op passende wijze voorbereid en gerealiseerd. De werkgroep genealogie heeft een CD-rom uitgebracht met gegevens van de doop-, trouw- en begraafboeken van Ameide en Tienhoven en het project digitaliseren van de burgerlijke stand gegevens van alle dorpen binnen Zederik, waarvoor deze werkgroep het initiatief heeft genomen, is in december vorig jaar door de gemeente Zederik voltooid. Over de plannen voor een nieuw te organiseren expositie vindt u op bladzijde 12 van dit Nieuwsblad de beschrijving.

De gepresenteerde financiële stukken van de vereniging zijn vastgesteld. Door de veelheid aan activiteiten afgelopen jaar zijn de reserves van de vereniging wel wat geslonken, maar hier geldt: “de cost gaat voor de baet uit”. Wanneer de reserves ongeveer op het huidige peil blijven dan, staat de vereniging er financieel gezond voor.

In het bestuur van de vereniging zijn drie vacatures, twee daarvan zijn ontstaan door overlijdensgevallen en een doordat de vice-voorzitter Jack Laroo aftredend en niet herkiesbaar is. Het bestuur heeft ter vervulling van deze vacatures voorgedragen: Annie Terlouw - van der Grijn, Arie Mesker en Cees Broekman. De ledenvergadering heeft bij acclamatie de voorgestelde bestuurskandidaten benoemd. Alhoewel het statutair een zaak is voor het bestuur heeft de voorzitter de nieuwe taak- en functieverdeling binnen het bestuur al kenbaar kunnen maken. In het colofon van dit Nieuwsblad vindt u deze functieverdeling terug. Jack Laroo wordt bedankt door de voorzitter voor zijn jarenlange bestuursinzet voor de vereniging, zoals: vice-voorzitter, redacteur en organisator van lezingen en excursies. Jack krijgt daarvoor een cadeau overhandigd.

Na de pauze heeft Anja van der Grijn – de Groot een korte film “de Lek” vertoond en de film “De kerkbrand van 1953” De aanwezigen hebben genoten van deze films. Regelmatig kon men in de zaal horen: goed dat deze mensen, ervaringen en belevingen op film zijn vastgelegd.

Tijdens de algemene ledenvergadering waren zo'n 65 leden aanwezig, de ereleden, bestuursleden en nieuw benoemde bestuursleden daarbij inbegrepen. Een dergelijke grote opkomst geeft aan dat de werkzaamheden van de Vereniging worden gewaardeerd en dat wordt meegeleefd met de Vereniging.

Een zeer tevreden voorzitter sloot de vergadering om ongeveer 22.15 uur, terugkijkend op een geslaagde avond en waardevolle filmbeelden.

Wat we ontvingen

In februari 2006 heeft de vereniging van mevrouw Gerrie van der Grijn – de Groot een grote hoeveelheid oude kleding ontvangen, die dateert van omstreeks het jaar 1900. Deze kleding is afkomstig van een tante van mevrouw Van der Grijn, namelijk “juffrouw” Neeltje de Zeeuw van Achthoven. De kleding bestaat uit:

- 1 katoenen nachtpon
- 2 jackjes, zwart
- 2 rokken, zwart
- 2 gehaakte mutsjes
- 1 tulen muts
- 1 katoenen onderbroek met kant
- 1 wit schort (sloof model)
- 1 donker werkschort
- 1 verpleegstersschort
- 1 tas (karbiesje)
- 1 paar schoenen

Tijdens de ledenvergadering is deze kleding tentoongesteld, met gebruikmaking van twee door Han van Toor ter beschikking gestelde paspoppen. De vereniging is verheugd met deze aanwinst.

Van de Historische Vereniging Hardinxveld-Giessendam ontvingen we een oude foto van een schoolklas uit Ameide. Aan de hand van het boek “Eeuw uit, eeuw in”, samengesteld door

R.G. Smith en P. Will, is te concluderen dat op deze foto zijn afgebeeld, links meester Van Dieren en juf Punt en rechts meester Blok. Deze foto zal daarom dateren van omstreeks 1902-1904.

Herdenking 4 mei 2006 te Ameide-Tienhoven

Let wel: hierboven staat als datum 4 mei. We kunnen ons niet voorstellen dat er ook maar één lezer is die geen idee heeft wat er op die dag herdacht wordt. Toch willen we deze keer aan nog een datum herinneren, één die behoorlijk in de vergetelheid is geraakt, namelijk 15 augustus 1945. Waarom, vraagt u ? Wel, medio augustus capituleerde Japan en beleefde ons Oost-Indië zijn bevrijding. En in dat verband verwijzen wij naar het rugblad van het Oranje-bulletin, dat de Oranjevereniging 'Beatrix' i.v.m. 30 april, 4 en 5 mei huis aan huis heeft doen verspreiden. We plaatsen dit tevens in ons lijfblad, omdat ons aantal buitenleden gestaag groeiende is.

In de afgelopen jaren heeft de Werkgroep in genoemd bulletin telkens ruimte gekregen om een of twee plaatselijke slachtoffers in het bijzonder te gedenken. En nu was onze pagina speciaal gewijd aan de oud-Indiëganger Jo van Middelkoop, die deze bevrijding helaas niet beleefd heeft.

Gastspreker Addie Schrijvershof uit Vianen.

foto: Sebastiaan Smits

De oorlogssituatie moet in de Oost een volkomen andere geweest dan hier te lande, beslist niet minder gruwelijk. En dan wat zich erna heeft afgespeeld? Goed, of niet goed dat wij er zo weinig bij hebben stilgestaan: welke pen- of computervoerder zou hierover willen schrijven? Van dichtbij huis weten we best al veel, te beginnen met die andere meidagen, die van '40. Duitse soldaten, overmachtig in bewapening en getal, overrompelden Nederland. Onze vorstin Wilhelmina en de ministerraad weken uit naar Engeland en zetten vandaar, met eenheden van krijgsmacht en koopvaardij, te zamen met onze bondgenoten de strijd voort. In het bezette gebied kwam weldra gebrek aan bijna alles, behalve aan tal van blaffende 'Befehle'. Zo werden de organisaties van vrije burgers door de vijand verboden, de wetten ontkracht, kerk en school bedreigd, de pers gemuilkorfd en de vrije uitoefening van wetenschap en kunst verboden. Meer dan honderdduizend Nederlanders van joodse afkomst bleef de dood ingejaagd en nog eens honderdduizenden mannen voor dwangarbeid naar Duitsland getransporteerd.

Tegenover dit geweld kwamen weliswaar mannen en vrouwen in (het) verzet. Deze dapperen verspreidden o.m. het vrije woord in illegale bladen, hielpen vervolgd en pleegden sabotage... Door de bezetter vogelvrij verklaard, werkend in wat gebrekkig georganiseerd verband weerstonden zij de aanslag op ons volksbestaan, gaven twijfelmoedigen weer moed, zwakken kracht en vele opgejaagden bescherming.

Ook Ameide- Tienhoven kent haar slachtoffers en die zijn opnieuw passend herdacht. Vanaf de Dam startte de stille tocht onder klokgelui en 'omfloerst tromgeroffel' door vier leden van Ameides Tamboerscorps richting het monument aan de Broekseweg, waar A.F.K. reeds speelde en gedurende de hele plechtigheid tussendoor de koraalmuziek verzorgde. Onze nieuwe voorzitter, Maks van Middelkoop, heette allen welkom en heeft op treffende wijze de bijeenkomst ingeleid en voortgezet door o.m. bijzondere aandacht te besteden aan de geschiedenis van het KNIL en de vredesmissies, aan toestanden toen en nu.

Onze gastspreker, Addie Schrijvershof uit Vianen, memoreerde in gevoelvolle woorden op ontroerende wijze hoe zijn opa, Willem de Bie, conducteur op een raderboot van de "Reederij op de Lek" op dolle dinsdag (4 sept. 1944) tijdens een luchtaanval nabij Ammerstol om het leven kwam. Erna zijn onder doodse stilte de namen genoemd, die op de plaquette bij het 'Mahnmal' staan. Sorry voor dit moeilijk te vertalen Duitse woord, dat gedenkteken en waarschuwen in één woord wil samenvatten. In het volgende vers, eens met het oog op 4 mei geschreven, komt u hen alle tien nog tegen: 'Aan hen die omkwamen' :

*Weerloos wandelen deze twee langs de Fransestraat,
tot mei '43 ronden beide oudjes hun na-sabbatsgang.
Het is ons enig Joods echtpaar, dat daar gearmd gaat,
doch plots verstomde hun dood in Sobibor onze zang.*

*Het bleef langer niet dezelfde stede en straat, missende
dokter Van Putte en De Bie, beiden op boten beschoten.
En toen Termei haar vrijheid herwon, angstig gissende
naar in den vreemde overlevende dierbre dorpsgenoten.*

*Hoe stond 't met de gebroeders Roodhorst, alle twee
en hoe is't korporaal-koloniaal Middelkoop vergaan?
Aart van der Zouwen, 23 jaar maar, hij ruste in vree,
en zou weerkeren Jan van Bruggens zoon Christiaan?*

*Mensenlief, herinner u de namen, spel ze een voor een:
begin bij Thomas van Kekem, de trompetter-muzikant.
Nog 9 namen van die omkwamen, staan op deze steen.
Dat samen gedragen leed smede een onbreekbare band.*

*Als voortaan deze vlag weer waait, halfstok of hoog
en wie mijmert dan niet over opgelopen eigen averij,
verlies niet de gaten van 't gapend gemis uit 't oog:
geen van die tien liep nooit meer een rondje Termei!*

Vervolgens is het gedicht 'Vlinder' van de onlangs overleden dichteres Ida Vos voorgedragen door Ina de Goeij, leerling uit groep 8. Erna vormden veertien medeleerlingen van beide scholen een kring om het monument, ieder met een witte roos in de hand, die na het taptoesignaal, geblazen door Gijs van Gelderen, in de vazen rondom de gedenksteen werden geplaatst. Daarop volgde de twee minuten stilte en speelde A.F.K. de bekende twee coupletten

van het Wilhelmus, door de aanwezigen meegezongen. De ceremonie is afgesloten met het leggen der kransen door resp. de schooljeugd, de gemeente Zederik, Open Vensters' en de diverse plaatselijke verenigingen. Na een hartelijk dankwoord aan Gerard Streefkerk en zijn 'gemeente'-mannen en voorts alle medewerkers en aanwezigen, volgde het defilé van de honderden belangstellenden, die hun bloemen eveneens een plekje gaven. Als ieder jaar sierde een zee van bloemen het statige ovale gedenkteken met diens venster, gericht op het verleden, het heden en de toekomst. Sprak het niet stilzwijgend toch boekdelen: de slachtoffers ter gedachtenis, de nabestaanden tot troost en de levenden ter bezinning?

Ina de Goeij leest het gedicht "Vlinder" van de onlangs overleden dichteres Ida Vos voor. foto: Sebastiaan Smits

Vlinder

*Zij draag een vlinder
op haar jurk
die niet meer fladderen kan
felgeel en er staan letters op
die ze niet lezen kan*

*het hoe, waarom, begrijpt ze niet
ze kan er niet naar vragen
ze is 6 jaar nu en ze moet
haar eigen vlinder dragen*

*eens komt ze vrij
ze zal dan ruw
die gele ster afrukken*

*misschien gaat ze dan
heel blij
een paardenbloempje
plukken*

Transport naar de dood

Wie van ons, ouderen, denkt bij het lezen van dit opschrift niet aan het herinneringscentrum, kamp Westerbork? Meer dan twee jaar lang zette zich, alle dinsdagen sinds 15 juli 1942, een rij vee- en goederenwagons schokkend in beweging. Volgepropt met gedwongen passagiers ging het dan naar een ander oord vol verschrikkingen, waar de rails en veelal het leven ophield...

Op de achterzijde van het Oranje-bulletin heeft de Werkgroep-4-mei-Herdenking de laatste jaren een of twee van de plaatselijke tien oorlogsslachtoffers speciaal mogen memoreren.

Wat ons terugblikkend opvalt, is dat de titel hierboven niet enkel van toepassing is op bijv. het Termeise echtpaar Meijer, in mei '43 daarheen gedeporteerd, maar op het merendeel van hen. Neem maar het tweetal dwangarbeiders dat we vorig jaar bijzonder herdachten: naar Duitsland weggevoerd om nooit weer te keren. En heel treffend past dit mutatis mutandis (= met de nodige wijzigingen) bij de laatste die we centraal stellen: Johannes van Middelkoop, geboren 25 juli 1920 te Ameide, die gewoond heeft op de Achterweg tegenover de school.

Op z'n achttiende heeft hij zich gemeld bij het KNIL (= Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger) met de bedoeling om na zijn tropenjaren een goede functie bij de politie in het vaderland te verkrijgen.

Eerst heeft hij na goedgekeurd te zijn de oefen- en trainingsperiode bij het Korps Koloniale Reserve te Nijmegen met gunstig gevolg voltooid. Vervolgens is hij met andere vrijwilligers in februari 1939, dus een half jaar voor de mobilisatie hier begon, met het troepenschip, de 'Marnix van Sint Aldegonde', naar de Oost vertrokken. Daar heeft hij als koloniaal gediend, en gedurende de Japanse inval onze overzeese bezittingen als korporaal mede verdedigd, tevergeefs echter.

Na de overgave op 12 maart 1942 is hij nog dieper in de oorlogsellende betrokken geraakt. Zo is hij o.m. als krijgsgevangene te werk gesteld aan de beruchte Birma-spoorweg. Via Siam – later Thailand geheten – moet hij op een vrachtschip, de Toyofuku Maru, kortweg de Fuku Maru, op transport gesteld zijn. Deze roestige Japanner was

beladen met bauxieterts en had tevens aan boord 213 Nederlandse en 1076 Britse krijgsgevangenen. Op 20 september 1944 - of werd het de 30ste? - vertrok het schip in een konvooi van ongeveer 25 schepen vanuit de Manilla Bay (Filippijnen) naar Japan. De dag erop werd dit konvooi mikpunt van een zwerm van 75 Amerikaanse duikbommenwerpers.

Vreselijk tragisch en wrang waren de lotgevallen: de Fuku Maru kreeg twee 'near misses' en twee voltreffers, brak daarop in tweeën en zonk binnen enkele minuten. Eén van de bijna duizend slachtoffers was Jo van Middelkoop, die een graf in de golven vond. En pas ver na afloop van de totale oorlog bereikte dit droeve bericht de familie Van Middelkoop. Beste lezers, herinner u de namen op het monument en vergeet hen en de nabestaanden niet.

17 februari 1939; passagieren in Genua nabij het bekende kerkhof Compositto

Bijschrift op de achterkant van de foto: "misschien ken je me er nog wel uit, achterste rij 2^e van links".

Een praatje bij een plaatje

*O, de toeter-en-blaas-club-muziek-van-vroeger
om achter aan te lopen op zaterdagavond
tussen een uit wasteilen
herboren volk
tussen groene-zeep-gezichten
en maar ronddwalen
en in gelukzalige zaterdagavondwinkeltjes
zoethout kopen voor een cent
of duimdrop
of niets
zomaar niets*

Met dit goedaardig gedicht opende in 1998 het Jubileumnummer der Historische Vereniging. Deze Special was niet uitsluitend gewijd aan het feit dat er honderd jaar muziekverenigingen alhier bestonden, die intussen in 1984 gefuseerd waren tot A.F.K. Eveneens dat Ameide tachtig jaar een Boerenleenbank rijk was en aan de Oranjevereniging 'Beatrix', die al gedurende vijftig jaar - weliswaar om de vijf jaar - Lichtweken had georganiseerd. Dat alles was niet niets, betekende best wat. We zinspelen in dit praatje op/met het vers speciaal om ietwat van het plaatselijke toeter-en-blaasleven ten tonele te voeren. Roept dit gedicht geen beelden op van weleer? Achter de muziek aan bij optochten ter gelegenheid van bijzondere gedenkdagen, bijvoorbeeld ter ere van het koninklijk huis. En wie van de oudere garde onder ons of uit naburige plaatsen herinnert zich niet deze lieflijke, liefdadige avonden? Rondjes lopen door Termei of gezellig geschaard rondom de muziektent mensen ontmoeten en luisteren naar de concerten, gegeven door een der muziekkorpsen: 'Unie' of 'Crescendo'. Jonge dames verkochten tijdens deze optredens destijds speldjes om de kas van hun favoriete vereniging te spekken.

Muziekvereniging Unie rond 1900 op de kiek in de tuin van café Lekzicht.

De 'Unie' had de oudste papieren. U weet vast nog wel dat 1898 een belangrijk jaartal was: prinses Wilhelmina tot koningin gekroond. Dit moest uiteraard in stad en land gevierd worden met muziek en meer. Helaas moest onze dorpsgemeenschap de hulp inroepen van de stad Leerdam om het feest luister bij te zetten, wat een stel muzikminnaars toch te gortig vond en leidde tot pogingen om een fanfare op te richten: de 'Unie' werd geboren en een jaar later 'Crescendo'.

In 1998 is vanwege die jubilea niet alleen genoemd geschrift verschenen - bekostigd door wat nu Rabobank heet -, maar ook is er een driedubbele tentoonstelling gehouden en nu zijn er plannen om opnieuw aan beide muziekverenigingen een expositie te organiseren.

En wat is de aanleiding? Wel, tijdens de ruiming van het huis van wijlen Gerrit Langerak heeft zoon Gillis nog vrij veel materiaal van de oude 'Unie' gevonden en zou het feestartikel in het jubelblad van 1998 aangevuld kunnen worden met feitelijkheden en herinneringen. Zo stond op blz. 18 een lijst van Unie-voorzitters: W.G. Degenhardt 1898 -...; J. van Nugteren onbekend; C. van Gelderen onbekend; G.J. Langerak onbekend; A Langerak ... - 1974 en W. van Gelderen 1974 - 1983. Die kunnen we nu met behulp van opgedoken notulenboeken vinden. Verder zijn naast foto's en andere paperassen o.a. staten centencijferingen en tal van behaalde prijzen in de vorm van medailles, lauwerkransen en -takken aan het licht gekomen.

Nu onze vraag: wil zo'n tentoonstelling kans van slagen hebben, dan is de eerste voorwaarde dat we voldoende spulletjes hebben om er iets aantrekkelijks van te maken, enigermate in de trant van de vorige expositie over dokter Jesse. Wel iets minder spectaculair, maar mocht u van de 'Unie' of 'Crescendo' fotomateriaal, programma's van uitvoeringen, wedstrijdboekjes of krantenknipsels hebben, meld dit dan de heren Kees van der Grijn Kzn, Molenstraat 25, telefoon 602252, of Gillis Langerak, Marijkeweg 67, telefoon 602238, zodat we kunnen inschatten of we rondom de volgende Paardenmarkt kans van slagen hebben om iets moois op te zetten. Vol verwachting klopt ons hart!

En we plaatsen alvast een plaatje. Wie weet wat namen te noemen?

3

VREEMDELINGEN en BEZOEKERS van het

Nationaal Muziek- en Zang-Concours

te AMEIDE,

wanneer U vanaf het Feestterrein door de prachtige lanen van het oude Slot „HERLAAR” wandelt, zijt ge in 10 minuten aan het fraai aan de Lek gelegen

- - Bonds-Café - -

- MET -

Pont en Overzetveer,

- VAN -

A. N. OSKAM

te TIENHOVEN.

Muziek en Prachtig Riviergezicht

Nette Bediening

Uitstekende Consumtie

 Vertrouwde stalling voor Rijwielen,

AANBEVELEND,

A. N. OSKAM.

Reacties van lezers

Canada

Vanuit Canada bereikte ons de volgende E-mail, als reactie op onze website:

'I have looked at most of your pictures of Ameide and am very impressed. I lived there for the first 11 years of my life and miss those times. The pictures sure brought back some memories. I know there are still some people I grew up with living there and often wonder if they would mind contacting me via e-mail. If you have any pictures from 1955 through to 1966 I would be interested in seeing them. I remember sometimes a photographer would come to town take pictures and then would display them at a local store for our parents to buy. This is a very nice site, thank you for putting it up. I certainly enjoyed it. Thank you very much.'

Ella van Gent,

E-mail: pjvangent@yahoo.ca

De redactie heeft Ella een exemplaar van het verenigingsblad en het boek over Jesse gestuurd.

Artikel Dr. C.L. Verkerk: 'De tol van Ameide.'

Geachte redactie,

In het bijzonder geslaagde artikel van Dr. C.L. Verkerk mis ik maar één ding: bronvermelding. Pagina 117 van deel III van het boek "Chronologische lijsten van de geëxtendeerde sententiën berustende in het archief van de Grote Raad van Mechelen" (Brussel 1979) wijst de belangstellende lezer de weg.

Overigens lijkt op p. 42 iets weggevalen te zijn in de zin "Niet ... voorgelegd".

Met vriendelijke groet,

R.F. van Dijk

Stadsarchief Gorinchem

De redactie heeft de desbetreffende zin ook bekeken en kwam tot de conclusie dat er een tikfout is gemaakt. Zodat is aan elkaar geschreven, maar het had moeten zijn: 'zo dat'.

De juiste zin is: 'Niet is het zo dat de Utrechtse een oorkonde hebben vervalst of een onechte oorkonde aan de raadsheren van de Grote Raad hebben voorgelegd.'

Wij danken de heer van Dijk voor de bronvermelding.

Geuzenpenning

Geachte redactie,

Even ter inleiding: Ik ben getrouwd met Gerrie van der Zijden. Zij is geabonneerd op uw blad. Vanmiddag ontvingen wij per post de 17e jrg.nr.1, 2006.

Op blad.32 staat de afbeelding van een geuzenpenning uit 1566, die zich in het Museum Het Prinsenhof in Delft bevindt. Aan de ene zijde staat de afbeelding van Filips II en aan de andere zijde twee ineengeslagen handen door een bedeltas.

Aan beide zijden staat ook een opschrift. Nu gaat het mij even om de eerste tekst, die door u weergegeven is als: En tout fideles au roy. (in alles trouw aan de koning).

Nu is dat op zich correct. Alleen, als u het opschrift op de munt goed leest, dan zult u zien dat het woord: fideles met een dubbele l geschreven staat n.l. fidelles.

Nu is mijn vraag aan u: heeft men 'per ongeluk' een schrijffout gemaakt (door die dubbele l in: 'fidelis') of was de Franse schrijfwijze toen zo?

Ik ben benieuwd of u me daarop het antwoord kunt geven.

In afwachting van uw reactie en met hartelijke groet,

M. den Bleker, Fazant 6, 9247 GK URETERP.

De redactie heeft de heer den Bleker als volgt geantwoord: 'Op de onderstaande geuzenpenning, die anders is dan de geuzenpenning uit het vorige nummer, staat de volgende tekst: 'En tout fidelles au roy' en 'jusques a porter la besace'
Het blijkt dus dat het woord fidelles daadwerkelijk toentertijd met 2 ellen werd geschreven!
Op deze geuzenpenning is het woord 'besace' verkeerd gespeld.

De onderstaande geuzenpenning uit het Rijksmuseum is vrijwel identiek aan die in Het Prinsenhof, maar is niet gedateerd. Ook hier is *fidelles* met 2 ellen geschreven!

Om zeker te zijn over de schrijfwijze, hebben we contact opgenomen met Dr. Julia Szirmai, docente 'Oud Frans' aan de Universiteit Leiden en haar gevraagd waarom men fidelles schreef met twee ellen. Was het misschien zo dat men toen het accent grave teken niet kende? Haar antwoord was kort en bondig: 'Uw veronderstelling is juist: de *signes diacritiques* stammen uit de 17^e en 18^e eeuw.'

Wilt u nog meer weten over geuzenpenningen, dan raden wij u aan naar de volgende website te gaan: http://nl.wikipedia.org/wiki/Geuzen-_en_aanverwante_penningen

VOORSTRAAT 7

In het laatst van de jaren zestig van de vorige eeuw verliet burgemeester D(irk) Wessels met zijn gezin het Rijksmonument Voorstraat 7 om te gaan wonen aan de rand van “De Geer”, de toenmalige nieuwbouwwijk van Ameide. Deze verhuizing sloot een periode af van meer dan een eeuw, waarin het patriciërshuis dienst deed als ambtswoning van de burgemeester van Ameide en Tienhoven.

Ons lid Hetty Krouwel-Wessels, wier vader het burgemeestersambt bekleedde van 1966 tot aan zijn overlijden in 1977, bewaart goede herinneringen aan het “spannende oude huis, waarin het vaak wemelde van de muizen”. “Maar het was ook een weinig praktisch onderkomen, met name omdat we op de eerste verdieping woonden, terwijl de grote keuken op de begane grond was” voegt ze eraan toe. Verder zijn de repetities van de plaatselijke toneelvereniging, die werden gehouden in de grote kamer op de parterre, haar vooral bijgebleven.

Voor zover ik heb kunnen nagaan, hebben vier ambtsvoorgangers van burgemeester Wessels in het huis aan de Voorstraat gewoond. Het gaat om de heren A.P.H.A. de Kleijn, H. van Eeten, C.W. Luyendijk en J.C. de Ridder.

Adrianus Paulus Hubertus Antonie de Kleijn leefde van 1836 tot 1900. Hij was bij zijn overlijden nog in functie. Zijn jongste broer, Pieter Eliza Johannis Cornelis (1839 – 1918), was een overgrootvader van de op de Hogewaard wonende Ries Spek. (Zie ook het artikel over de geschiedenis van de Rijksmonumenten op de Hogewaard in Tienhoven in de vorige editie van dit blad.)

Ook Hendrik (Henry) van Eeten (1865 – 1924), die van 1900 tot 1924 burgemeester van Ameide en Tienhoven was, overleed vóór zijn pensionering, tijdens een vakantie in Durrberg, een plaatsje tien kilometer ten zuiden van Salzburg in Oostenrijk. Zijn staatsieportret hangt nog altijd in het oude Stadhuis op de Dam. Henry was de jongste broer van Philippus Lodewijk Begram van Eeten (1853 – 1916), een overgrootvader van Johanna Maria Cordula (Jeannette) de Ridder-van der Lee, de huidige bewoonster van het slot “Herlaer” in Tienhoven. (Nadere informatie over de geslachten Begram van Eeten en Van der Lee vindt u in de 15^e jaargang nr. 4 van ons verenigingsblad.)

Anders dan zijn directe voorgangers was het Cornelis Wilhelmus (Kees) Luyendijk, die van 1924 tot 1957 burgemeester van de beide gemeenten was, vergund het ambt tot aan de pensioengerechtigde leeftijd te bekleden. Zonder iets te willen afdoen aan de capaciteiten en de verdiensten van zijn collega's, beschouwen velen de heer Luyendijk als de meest kleurrijke burgemeester uit het recente verleden van Ameide en Tienhoven.

Zoals dat bij autoriteiten wel vaker het geval is, is deze beeldvorming niet zozeer het gevolg van de wijze waarop hij invulling gaf aan het ambt, als wel van zijn opvallende nevenactiviteiten. Burgemeester Luyendijk ontpopte zich namelijk al vóór de Tweede Wereldoorlog als een zeer bekwaam sportvlieger, die het stuntwerk niet schuwde. Dat kwam in het bijzonder tot uiting bij de zogenaamde “Ameidevluchten” en “Heksenwaagvluchten”, die hij samen met andere sportvliegers organiseerde. De bakermat van deze vluchten, die veel bekijks hadden, was het nog altijd bestaande vliegveld Hilversum.

Vliegen was niet de enige hobby, waaraan burgemeester Luyendijk zich met succes wijdde. Integendeel, hij was ook een verdienstelijk biljarter. Hij beoefende deze sport bij voorkeur in

de stijlkamer op de parterre van de ambtswoning, die nader zal worden beschreven in de tweede helft van dit artikel. Bij het maken van de caramboles mocht de eerste burger gaarne een alcoholische versnapering gebruiken. Om de inhoud op de gewenste temperatuur te houden, plaatste hij de fles Bokma bij bepaalde weersomstandigheden in de vensteropening. Volgens de overlevering kwam het meermalen voor dat de burgemeester ook een glas vulde voor hem welgevallige passanten.

Zelf herinner ik me burgemeester Luyendijk als een markante figuur in het straatbeeld van Ameide, niet in het minst door zijn rijzige gestalte en eerbiedwaardig voorkomen. Het behoorde tot zijn vaste gewoonten om dagelijks op de Prinsengracht, waar ik in mijn jeugd woonde, de bloemperken te inspecteren – immer onberispelijk in driedelig grijs gekleed en in gezelschap van zijn onafscheidelijke hond. Op hoogtijdagen droeg de burgemeester het ambtskostuum nog. Zijn karakteristieke, als in beton gegoten handtekening heeft de tand des tijds moeiteloos doorstaan en prijkt al vele decennia op menig officieel document.

In tegenstelling tot zijn eerder vermelde oud-collega's is Johannes Cornelis (Jan-Cees) de Ridder na zijn periode in Ameide, die duurde van 1957 tot 1966, ook elders burgemeester geweest. Hij bekleedde het ambt nadien in Hendrik-Ido-Ambacht. De oud-burgemeester overleed in 2004. Hij is onze vereniging in zijn laatste dagen nog zeer ter wille geweest door informatie te verstrekken over de herkomst van de door Herman Beckmann getraceerde Avondmaalsbikers.

Ik ga nu over tot het maken van enkele opmerkingen over het begin van de historie van het pand Voorstraat 7. Het werd in 1804 gebouwd in opdracht van een vermogende Utrechtse koopman, die er evenals andere patriciërs voor had gekozen om in Ameide te gaan wonen. De voornaamste reden om dat te doen was in alle gevallen de in geografisch opzicht gunstige ligging van de “Stede Ameide” als overslaghaven en stapelplaats van goederen.

Bij de bouw en de inrichting van het huis behoefde niet op de kleintjes te worden gelet. Zo is de al genoemde stijlkamer ook heden ten dage nog een lust voor het oog, in het bijzonder door de schitterende wandschilderingen van de destijds bekende Utrechtse stillevens- en landschapsschilder H. van Barneveldt, die een idyllisch beeld geven van een buitenplaats aan de Utrechtse Vecht.

In het tafereel is een prominente plaats toebedeeld aan een flanerend echtpaar, naar mag worden aangenomen de eerste bewoners van het patriciërshuis. De echtelieden worden vergezeld door gekleurd huispersoneel - een “bezit”, dat geruime tijd vóór de afschaffing van de slavernij (1857) in ons land in bepaalde kringen niet ongebruikelijk was.

Het huidige interieur van de vroegere ambtswoning verschilt op een aantal punten van het originele. Zo zijn het fraaie trappenhuis en de antieke schouwen op de eerste verdieping aangebracht bij de veelomvattende renovatie, die in het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw werd uitgevoerd, nadat het pand in eigendom was verkregen door het aannemersbedrijf (de “firma”) Woudenberg uit Ameide, waaraan in 1975 het predikaat “Koninklijke” werd toegekend. Dit bedrijf, dat voordien kantoor hield aan de Molenstraat in Ameide, vestigde er het hoofdkantoor.

Leden van het geslacht Woudenberg zijn actief in de bouwwereld sinds 1787, waarbij zich in de loop der jaren drie takken ontwikkelden, in Ameide, Middelburg en Rhenen. De Ameidese tak werd tot grote bloei gebracht door de op 19 maart van het vorige jaar op 78-jarige leeftijd

This was his finest hour: Gijs Woudenberg, samen met Prins Claus en burgemeester Kees Bakker van Ameide en Tienhoven, ter gelegenheid van de verlening van het predikaat “Koninklijke” aan het aannemersbedrijf in 1975.

overleden Gijsbert Johannis (Gijs) Woudenberg, bij zijn leven een toegewijd lid van onze vereniging. Gijs, een “selfmade man”, leerde het restauratievak – in het bijzonder het bouwen van gewelven- in 1947 tijdens een stage bij de herbouw van de in de Tweede Wereldoorlog verwoeste Abdij van Middelburg. Hij gold in brede kring jarenlang als een vooraanstaand expert op het gebied van het restaureren van monumentale bouwwerken.

In de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw beleefde het Ameidese bedrijf een glorie-tijd. In die periode werden in binnen- en buitenland tientallen grote restauratie-opdrachten uitgevoerd. De belangrijkste binnenlandse projecten zijn gerubriceerd in een overzicht. Buiten onze landsgrenzen werden werken uitgevoerd op de Nederlandse Antillen en in Suriname (de restauratie van het later door de “decembermoorden” berucht geworden Fort Zeelandia), België, Duitsland en Griekenland. Op het hoogtepunt van de activiteiten telde de Koninklijke Woudenberg 450 werknemers. Het accent lag aldoor op het verrichten van metselwerk. Voor het timmerwerk werd meestal het eveneens in Ameide gevestigde bedrijf van Van Vliet ingeschakeld.

Met ingang van het jaar 1976 stelde de Rijksoverheid in het kader van de bestedingsbeperking aanzienlijk minder geld beschikbaar voor de restauratie van monumenten, waardoor het aannemersbedrijf in toenemende mate met tegenwind te kampen kreeg. Dat bracht Gijs Woudenberg ertoe de bakens te verzetten, wat uiteindelijk tot gevolg had dat het bedrijf op 1 juli 1984 een onderdeel werd van Structon, een met het railinfrabeheer belaste werkmaatschappij van – toen nog – de Nederlandse Spoorwegen. Zelf bleef Gijs tot in de jaren negentig als directeur aan de onderneming verbonden.

Wie mocht denken dat de Koninklijke Woudenberg hiermee in rustiger vaarwater was gekomen, heeft het niet bij het rechte eind. Verwikkelingen, die verband hielden met de privatisering van de Nederlandse Spoorwegen, leidden er namelijk toe dat het bedrijf in september 1997 wederom in andere handen overging. De nieuwe eigenaar was de investeringsmaatschappij Merweoord van de in Gorinchem gevestigde Van Oord Groep.

Anno 2006 heeft het aannemersbedrijf 160 werknemers in dienst. Anders dan voorheen houden zij zich niet uitsluitend bezig met het restaureren van monumenten, maar wordt ook specialistisch werk uitgevoerd in de sectoren renovatie, onderhoud en nieuwbouw. Het betreft hier onder andere de herbestemming van projecten van beperkte omvang en de bouw van kerken.

Het hoofdkantoor biedt ruimte aan 34 van de 160 werknemers. Zeven van hen werken in het “voorhuis”, zoals de voormalige ambtswoning in de wandeling veelal wordt aangeduid. Vandaar hebben zij een magnifiek uitzicht op de Lek.

Een van de bevoorrechten is de heer G.H. Bogaerts, die als controller werkzaam is. Hij beklemtoont dat de Koninklijke Woudenberg Ameide nog altijd een bedrijf is om trots op te zijn: “bij ons werken uitsluitend specialisten, die vakwerk op hoog niveau leveren”.

Het aannemersbedrijf (Koninklijke) Woudenberg Ameide heeft in de loop der jaren naast vele andere, de volgende restauraties uitgevoerd:

Kerken

in Amsterdam (Westerkerk), Ameide, Beverwijk, Arnhem (Sint Eusebius), Brielle (kerk + toren), Beesd (NH kerk en RK kerk), Deventer (Bergkerk + Broerenkerk), Dodewaard, Doesburg (Martinikerk), Dordrecht (Julianakerk), Gouda (Sint Janskerk), 's-Gravenzande (NH kerk), Groningen (A-kerk + Martinikerk), Den Haag (Grote of Sint Jacobskerk, Nieuwe Kerk en Vredeskapel), Haastrecht, Heenvliet, Kerk Avezaath, Langerak, Leiden (Pieterskerk), Lexmond, Lienden, De Lier, Medemblik, Midwolda, Midwoud (kerk + toren), Molenaarsgraaf, Montfoort, Nieuwenhoorn, Nieuwpoort, Oud-Alblas, Polsbroek, Purmerend, De Rijp, Rijswijk ZH, Sliedrecht (synagoge), Tienhoven ZH, Utrecht (synagoge), Waarder, Waddinxveen, Wijk bij Duurstede, Voorschoten (kerk + toren), IJsselstein, Zaandam, Zaltbommel (Sint Maartenskerk + toren), Zoetermeer en Zutphen (Walburgkerk).

Kastelen

in Ammerzoden, Doorwerth, Enkhuizen (Kasteel Radboud) Haarzuilens (Kasteel De Haar), Harmelen, Renswoude, Rhoon, Ruurlo, Utrecht (Stadskasteel Oudaen), Wisch Terborg, Withem, Wijk bij Duurstede (kasteel + donjon).

Andere monumenten

in Amsterdam (Rijksmuseum, Zuiderbad, Oranje Nassaukazerne, Felix Meritis, Bijbels Museum), Arnhem (Rijnstraatkelders en Provinciehuis), Boertange (poort), Den Haag (voorgevel Ridderzaal, Tweede Kamer (gebouw aan Plein 23 + oude vergaderzaal), Catshuis, Vredespaleis), Den Helder (Fort Kijkduin, Oude Rijkswerf en het Koninklijk Instituut voor de Marine Willemsoord), Dordrecht (stadhuis), Gorinchem (verdedigingswerken), Heusden (voormalig stadhuis), Hoorn (Ridderikhoffpanden, Statenlogement, Oosterpoortbrug, VOC-panden), Medemblik (stadswaag), Nieuw Helvoort (toren), Utrecht (Catharijneconvent, Wilhelmina Kinderziekenhuis, Centraal Museum), Vianen (Hofpoort, stadhuis, Lekpoort + stadswaag), Zaltbommel (stadhuis en Bommels gasthuis) en Zutphen (stadhuis).

De ‘intriganten predikant’¹

Dominee Willem van Beuningen (1811-1899)

P.D. 't Hart

Omstreeks 1850 brak er een onverzoenlijke strijd uit tussen de ambachtsheer van Rossum, Godard Adriaan Jacob baron van Randwijck, en de dorpsdominee Willem van Beuningen. Het was een voorpostengevecht tussen de liberalen - die sinds 1848 de politieke macht in Nederland in handen hadden - en de oude landadel. Omdat de bestaande verhoudingen ongunstig waren voor zijn kerk, bond de dominee onvervaard de kat de bel aan. De edelman moest uiteindelijk bakzeil halen. Tussen 1854 en 1882 was Van Beuningen predikant in Ameide en Tienhoven. Zijn komst aldaar ging niet onopgemerkt voorbij. Redenen genoeg dus om in dit blad aandacht te besteden aan zijn leven.

Dit artikel vloeit voort uit mijn onderzoek naar het leven van Hendrik Adriaan van Beuningen, een van de zonen van de dominee. De biografie van deze Utrechtse koopman, politicus en filantroop verschijnt in 2006 met als titel: *Een van Utrechts beste burgers. Hendrik Adriaan van Beuningen (1841-1908)*. (ISBN 90.6262.103.1)

Een ambt met aanzien

Predikanten en Rooms-katholieke geestelijken hadden in de negentiende eeuw veel aanzien. De overgrote meerderheid van de Nederlandse bevolking was lid van de Nederlandse Hervormde Kerk of van de Rooms-katholieke Kerk. Zeker in kleinere plattelandsgemeenten was de dominee vaak de enige man met een universitaire opleiding.

De hoofdpersoon in dit artikel, dominee Willem van Beuningen, kwam uit een predikantengeslacht. Zijn vader Johannes Jacobus van Beuningen (1783-1813) en zijn grootvader Samuel van Beuningen (1760-1834) bekleedden dit ambt en er waren enkele dominees aangetrouwd.

Over de jeugd van Willem is vrijwel niets bekend. In 1813 – hij was toen twee jaar oud – verloor hij zijn vader. Zijn grootvader en voogd, dominee Samuel van Beuningen, zal hem wel zorgzaam hebben begeleid. In 1826 schreef hij bijvoorbeeld een brief aan Willem toen deze als vijftienjarige logeerde bij een oom. Daarin kwamen eerst wat koetjes en kalfjes aan de orde en vervolgens schreef Samuel dat er twee jongens waren verdronken. ‘Waag U toch nimmer te veel aan het water met te visschen of tot andere eindens, want ’t is wat te zeggen’². Vooral de gedachte dat die jongens onvoorbereid voor hun Schepper waren verschenen, was aanleiding voor zijn ernstige waarschuwing. Willem heeft nooit leren zwemmen, net als veel van zijn tijdgenoten. In 1830 schreef zijn moeder hem hoe blij zij was dat zij hem dat had verboden, want bij het ‘buiten zwemmen kan men zooveele ongelukken krijgen’³.

Willem begon in 1829 aan de studie theologie in Utrecht⁴. Tussen november 1830 en september 1831 trok hij - samen met een aantal andere studenten - mee ten strijde tegen de Belgen, als lid van het ‘Korps Vrijwillige Jagers’. België – men sprak toen ook van de Zuidelijke Nederlanden - was in 1815 door het internationale Wener Congres met Nederland samengevoegd. In 1830 brak er opstand uit tegen de Nederlandse ‘overheersers’. De Utrechtse vrijwillige jagers namen deel aan de tiendaagse veldtocht tegen het ‘muitzieke tuig’.

Gevochten hebben zij niet, maar de universiteit eerde hen met onder meer een bronzen gedenkpenning en op 22 juni 1832 kregen de helden het Metalen Kruis uitgereikt⁵.

De oorlogshandelingen hebben Van Beuningens studietempo gedrukt. Hij raakte daardoor in problemen omdat een theologiestudent in die jaren vrijstelling van de militaire dienst kreeg als hij voor zijn 23ste verjaardag het kandidaatsexamen had behaald. Omdat dit hem door het

Belgische avontuur niet was gelukt, vroeg hij de minister – blijkbaar met succes – of daarmee rekening kon worden gehouden⁶.

Uitreiking van gedenkpenningen aan de Compagnie(Korps) Vrijwillige Jagers door President-curator van de Universiteit Utrecht Baron vander Capellen van Berkenwoude. Collectie: Stichting Corpsmuseum en Archieven Utrechtsch Studenten Corps. Universiteitsmuseum Utrecht.

Van Beuningen was lid van het studentencorps, de enige studentenvereniging in die tijd. De meeste studenten waren corpslid, al waren er onder de theologiestudenten betrekkelijk veel uitzonderingen⁷. De studenten theologie hadden in de jaren dertig in het corps een eigen bestuur, de Senatus Theologorum. In 1835 was Van Beuningen daarvan lid (Assessor), in 1836 Ab Actis en secretaris, in 1837 Curator⁸. Wat deze functies precies inhielden, is niet bekend. Wel mogen wij aannemen dat ze zijn afstudeertempo hebben vertraagd.

In 1837 werd Willem bevorderd tot ‘proponent’, dat wil zeggen dat hij door een kerkelijke gemeente beroepen kon worden. Daarna moest een proponent nog een laatste examen afleggen en dan kon hij worden bevestigd als predikant⁹.

In tegenstelling tot de meeste studenten in andere vakken, schreven veel theologen geen proefschrift¹⁰. Ook Willem van Beuningen heeft zijn studie afgesloten zonder tot doctor te promoveren.

Lobbyen

Als proponent - ‘candidaat tot den heiligen dienst’ zei men ook wel - begon Van Beuningen aan een periode van proefpreken, in de hoop dat een van de gemeenten waar hij optrad hem zou beroepen als predikant. In die jaren was de belangstelling voor de studie theologie groot. De overheid stimuleerde dit door bijvoorbeeld – vanaf 1820 - elk jaar tweehonderd gulden uit te keren aan zonen van predikanten die deze opleiding volgden. Tussen 1829 en 1863

studeerden er bijna 1300 af. In 1835 waren er 89 proponenten en in 1839 werd er geklaagd over het 'groot en schrijnend' overschot aan afgestudeerde theologen. Het kwam voor dat er wel vijftig kandidaten aan een kerkenraad vroegen om een proefpreek te mogen houden.

Nederlands Hervormde Kerk Rossum
Collectie Streekarchief Bommelerwaard

Dat wil zeggen dat zij solliciteerden, het liefst natuurlijk in een kerkelijke gemeente waar een predikantsplaats vacant was. De hervormde synode overwoog zelfs om maatregelen te nemen¹¹.

Het predikantenoverschot had als gevolg dat de meeste proponenten jarenlang moesten wachten voordat zij beroepen werden in een 'kandidaatsgemeente'. Dat was in het algemeen een kleinere kerkelijke gemeente waar de predikant een laag traktement kreeg. Voor Van Beuningen duurde deze periode twee jaar; toen werd hij beroepen tot predikant in de Nederlandse Hervormde Kerk van Rossum bij Zaltbommel¹².

Het ziet er naar uit dat hij deze betrekkelijk snelle benoeming voor een belangrijk deel te danken had aan het lobbyen van zijn toekomstige schoonfamilie. De vader van zijn aanstaande vrouw, Hendrik Richard Boonen, bekleedde de hoge functie van Bewaarder der Hypotheken en Ontvanger der Registratie in Arnhem. Hij heeft Van Beuningen geadviseerd om een 'sollicitatiebrief' te schrijven en hem daarbij nauwkeurig gesouffleerd. Ook vrienden en familieleden van de Boonens schreven op verzoek van haar vader brieven aan de ambachtsheer van het dorp, G.A.J. baron van Randwijck.

Deze had met zijn broer en drie zusters het zogenoemde 'collatierecht', op grond waarvan hij in Rossum het ambt van predikant mocht 'begeven'¹³. Net als in een aantal andere kerkelijke gemeenten, koos de (ambachts)heer of -vrouwe uit twee kandidaten - die de kerkenraad voorstelde - de proponent die werd beroepen.

Op 22-3-1839 - een paar weken voordat hij in Rossum werd bevestigd als predikant - trouwde Van Beuningen met Adriana Maria Boonen (1817-1876).

Een goed huwelijk

De relatie tussen dominee Van Beuningen en zijn vrouw is goed geweest. Zij kregen vijf kinderen, van wie er drie volwassen werden: Johannes Jacobus, Hendrik Adriaan en Pieter. Uit de manier waarop de kinderen aan en over hun ouders schreven, kan men afleiden dat de onderlinge verhoudingen goed waren. In 1908 schreef Johannes Jacobus bijvoorbeeld aan een van zijn neven dat zijn moeder streng was opgevoed en zich had ontwikkeld tot een zeer erudiete vrouw. Zij las veel; ook als zij met huishoudelijk werk bezig was, lag er altijd wel een boek in de buurt. Toen zij besloot haar dorpsdominee naar Rossum te volgen, vroegen vrienden en familieleden zich af hoelang zij het daar zou volhouden: een dame uit de Arnhemse elite in een boerendorp! In een pastorie zonder vloerkleed – dat was toen een luxe – met een venijnige hond, een dikke boerenmeid en vier katten. Arnhemse vrienden en familieleden die op bezoek kwamen, verbaasden zich er over dat het haar geen enkele moeite kostte om met lompe boeren en dorpelingen om te gaan¹⁴.

Zij liet haar zonen - zeker in hun jonge jaren - opgroeien tot ondeugende dorpsjongens. Zij was een wijze vrouw, die drie talen beheerste en door minister J.R. Thorbecke – die haar een aantal keren heeft ontmoet - ‘een vrouw met zeldzame gaven’ werd genoemd. Een vrolijke en opgewekte vrouw ook, die met haar talenkennis voor een lokale fokker de onderhandelingen voerde met buitenlandse paardenhandelaren, inclusief het bijbehorende ‘handjeklap’. Een vrouw kortom die zich in elk gezelschap op haar plaats voelde en zich onconventioneel gedroeg als zij daar zin in had. Zij stierf in 1876 aan een ‘hartziekte en ’t water in de beenen’, tot groot verdriet van haar zonen en haar ontoestbare echtgenoot¹⁵. Een paar maanden na haar overlijden schreef dominee Van Beuningen: ‘O! Dat ik haar verliezen moest ... ’t blijft me zoo leed doen. Ze was zoo schrander, zoo braaf en zoo goed. Ze was voor mij alles. Ze leeft in mijn hart’¹⁶.

Vrijzinnig predikant in orthodoxe gemeente

Toen dominee Van Beuningen zich in 1839 in Rossum vestigde, telde de gemeente zo'n 1000 zielen, van wie ongeveer de helft hervormd was. Van Beuningen bleef er tot hij in november 1854 een beroep aannam naar de hervormde gemeente van Ameide van waaruit hij ook de hervormde gemeente van Tienhoven bediende¹⁷. Niet iedereen aldaar was gelukkig met de gang van zaken. Net als in een aantal andere kerkelijke gemeenten bestond er onbehagen over de invloed van de 'heer' op de predikantsbenoeming.

Misschien zou het verzet minder sterk geweest zijn als de ambachtsheren van adel waren geweest. Soms echter kochten welgestelde burgers een 'heerlijkheid', dat wil zeggen landbezit waaraan een titel en bepaalde rechten verbonden waren. Het was daardoor niet ongewoon dat de 'heer' in een andere gemeente woonde en nauwelijks contact had met de dorpingen maar wel bepaalde welke predikant er werd beroepen. Diens theologische opvattingen konden dus haaks staan op die van de meerderheid van de lidmaten. In 1867 kwam er een einde aan deze ondemocratische toestand in de hervormde kerk en daardoor kregen vrijzinnige predikanten veel minder kansen op een beroep in een plattelandsgemeente. Velen van hen weken toen uit naar de Remonstrantse Broederschap.

Ameide en Tienhoven hadden elk een ambachtsheer of -vrouwe. Dezen kozen beurtelings de predikant uit een tweetal dat werd voorgesteld door de gezamenlijke kerkenraad. Toen Van Beuningen werd gekozen, protesteerden 32 'mans-lidmaten' tegen de gang van zaken. Zij vonden dat de ambachtsheer niets met het beroepen van de predikant te maken mocht hebben¹⁸. Mogelijk wilden zij een minder moderne dominee dan de ambachtsheren wensten.

Dankzij de ambachtsheer van Ameide werd de tamelijk vrijzinnige Van Beuningen predikant in deze overwegend orthodoxe kerkelijke gemeente. De ontevreden lidmaten hebben uit protest een tijdlang hun eigen kerkdiensten en zondagsschool gehouden in een timmermans-werkplaats¹⁹.

Ameide had toen ruim 1000 inwoners onder wie een tiental Rooms-katholieken; de ongeveer 250 inwoners van Tienhoven waren allen hervormd. Tot zijn emeritaat op 1-11-1882 is Van Beuningen er gebleven. Bij Koninklijk Besluit werd hem toen een pensioen toegekend van fl. 825,- per jaar²⁰.

Na zijn emeritaat verhuisde dominee Van Beuningen in 1882 naar Utrecht waar hij een huis had gekocht. Ook daar bleef hij actief, onder meer als vrijwillig medewerker in de openbare leeszaal, die veel steun kreeg van zijn zoon, Hendrik Adriaan.

Dominee Van Beuningen was vrijzinnig protestant, lid van de *Protestantenbond in de Nederlandsche Hervormde Kerk*. In 1851 is hij toegetreden tot de vrijmetselaarsloge 'Silentium' in Delft²¹, merkwaardig ver verwijderd van Rossum.

Het was in die tijd geen uitzondering dat een niet-orthodoxe hervormde predikant vrijmetselaar was²².

Scheningen uit de Middeleeuwen

Van Beuningen heeft een zekere landelijke faam verworven, niet door zijn pastorale arbeid of de kwaliteit van zijn preken. De oorzaak was dat hij meegewerkt heeft aan het liberale verzet tegen de macht van de plattelandsaristocratie.

Van Beuningen kwam in botsing met zijn ambachtsheer over het beheer van de 'vicarieën', bezittingen zoals landerijen, die in de Middeleeuwen aan de Rooms-katholieke Kerk waren geschonken. De schenkers hadden bepaald dat geestelijken de opbrengst van deze 'geestelijke goederen' – rente, pacht, huur en dergelijke - moesten besteden aan bepaalde kerkelijke handelingen, zoals missen lezen en bidden voor de zielenrust van de schenker. Er werden ook andere zaken uit betaald, zoals studiebeurzen, het onderhoud van school- en kerkgebouwen, incidentele steun aan de armen of het salaris van de dorpsonderwijzer.

Met de Reformatie – de afscheiding van grote groepen protestanten uit de Rooms-katholieke Kerk in de zestiende eeuw - was deze kerk in ons land naar het tweede plan gedrongen en waren haar bezittingen in beslag genomen, ook de geestelijke goederen. De regering van Gelderland – men zei toen de Staten van het Gewest Gelre – droeg het beheer en de administratie van de vicarieën op aan plaatselijke machthebbers. In de volgende periode hebben deze heren niet allen even zorgvuldig mijn en dijn uit elkaar weten te houden en van de voorgeschreven verantwoording was weinig terechtgekomen. Zij handelden 'eigendunkelijk' zei men toen. Doordat er geen uniforme regeling bestond, waren grote verschillen in beheer ontstaan en was het - om de woorden van dominee Van Beuningen te gebruiken - een 'voor het algemeen duistere, en doorgaans verkeerd begrepene zaak' geworden²³. Er was bijvoorbeeld geld uit vicarieën gebruikt om dijken te versterken.

In 1814 en 1815 was in de grondwet bepaald dat de staat aan de predikanten van de erkende protestantse kerkgenootschappen – zoals de hervormde kerk - een basistraktement betaalde. Dat kon worden aangevuld uit de opbrengst van geestelijke goederen. Blijkbaar is niet overal alles helemaal volgens plan verlopen. Toen Van Beuningen in Rossum begon, kreeg hij bijvoorbeeld geen rijkstraktement, maar een bedrag dat de ambachtsheer hem toekende uit de *Geestelijke Beurs*²⁴ – zoals de vicarie in Rossum werd genoemd – van in totaal fl. 470,- per jaar. Daarbij kwamen nog inkomsten uit drie hectare 'pastoriegoederen' (onroerend goed waarvan de opbrengst aan de predikant toeviel), een paar procent van tienden – een soort belastingen - en uit nog een ander potje honderd gulden per jaar²⁵. Alles bijeengenomen was zijn traktement lager dan dat van collega's in buurgemeenten. Bovendien waren het kerkgebouw en de pastorie in verval. Hij schreef later dat de kerk 'niet meer bruikbaar was, waardoor de sneeuw joeg, als het 's winters sneeuwde, en waarin waterplassen stonden, als er 's zomers eene donderbui was, en die door zoo wat op te lappen niet meer te repareren viel'. Over deze aangelegenheid kwam hij in botsing met de ambachtsheer, Godard Adriaan Jacob baron van Randwijck (1805-1870), die de *Geestelijke Beurs* beheerde.

Dorpsdominee in conflict met zijn ambachtsheer

Al in 1845 was er onvrede over Van Randwijcks beheer geuit in verband met problemen over de financiering van de armenzorg²⁶. Het conflict liep pas hoog op toen dominee Van Beuningen de landedelman om financiële steun vroeg voor herstel van de kerk. Dat leidde 'tot de wending van zaken, die er te Rossem heeft plaats gehad'.

Godard Adriaan Jacob baron van Randwijck (1805-1870)
Collectie Streekarchief Bommelerwaard

Achteraf schreef Van Beuningen dat hij de kwestie wellicht onvoldoende tactvol had aangepakt. 'Misschien heeft de schuld aan mij gelegen, dat ik de vormen niet meer in acht nam, door hen begeerd, die wellicht anders wenschten aangesproken te worden, dan ik dat deed, en niet zoo regtstreeks en zonder ootmoedige rekwesten, met dadelijke vingerwijzing op de goederen waaruit ik voor het belang der gemeente iets begeerde'²⁷. Van Randwijck weigerde te betalen. Van Beuningen liet het er niet bij zitten omdat het ging om de rechten van zijn kerkelijke gemeente. Hij handelde naar eigen zeggen 'uit pligtsbesef' en niet om persoonlijke redenen. Het ging over 'zaken, die elken politieke vooruitgang verhinderen, en voor de moreele ontwikkeling allerverderfelijkt zijn'²⁸.

Eind jaren veertig had Van Beuningen het beheer van de geestelijke goederen in Rossum al aanhangig willen maken bij de hervormde synode. Een synodale commissie kwam toen tot de conclusie dat het een overheidsaangelegenheid was. In de praktijk bleek dat veel kerkelijke gemeenten niet konden beschikken over de opbrengst van de vicarieën²⁹. De synode legde de klachten in 1849³⁰ voor aan de Minister van Hervormde Eeredienst die een onderzoek liet instellen. In Den Haag werd al sinds 1840 nagedacht over mogelijkheden om de vicarieën hun oorspronkelijke functie terug te geven³¹. Voorlopig leidden andere zaken de aandacht af, maar het lag voor de hand dat de overwinning van het liberalisme in 1848 verandering zou brengen. Liberale regeringen hebben in de volgende jaren geprobeerd een einde te maken aan de macht van de oude aristocratie. Een man als dominee Van Beuningen - met moderne opvattingen en niet te veel eerbied voor het gevestigde gezag - was daarbij een gewaardeerde helper in de voorste gelederen³².

In 1850 had Van Beuningen een onderhoud over de geestelijke goederen met de liberale minister J.R. Thorbecke en in oktober van dat jaar vroeg hij aan de minister, of de regering hem wilde opdragen de zaak uit te zoeken. Op 3 februari 1851 gebeurde dat: Van Beuningen werd door de regering uitgenodigd – of zoals hij het zelf later noemde ‘in de gelegenheid gesteld’ - om onderzoek te doen naar het beheer van de geestelijke goederen in Gelderland³³. Van Beuningen maakte zich met zijn onderzoek in deze ingewikkelde juridische en historische materie niet bepaald geliefd bij de conservatieve landadel en andere plattelandspotentaten. Zij zullen hem wel hebben beschouwd als een lastpost die hun verworven rechten en hun aanzien aantastte. Op advies van Thorbecke kreeg hij bij zijn onderzoek een helper toegewezen, jhr J. Stern, Inspecteur der Registratie en Domeinen te Arnhem³⁴. Samen hebben deze heren in de archieven de historische en juridische stukken over de vicarieën opgespoord en hun bevindingen gerapporteerd aan de Minister van Financiën die daarmee de aristocraten het vuur na aan de schenen kon leggen.

J.R.Thorbecke

Edelman lijdt nederlaag

Het tekent de onverschrokkenheid van Van Beuningen dat hij in zijn strijd om recht een felle botsing met de ambachtsheer van Rossum niet uit de weg ging. Deze was lid van de Staten van Gelderland en sinds september 1851 ook van de Rossumse gemeenteraad³⁵. Een invloedrijk man dus, die nu door de dorpsdominee - die hij nota bene zelf had gekozen - de voet werd dwars gezet.

Mede dankzij deze affaire is Van Randwijck zelfs geen burgemeester van Rossum geworden. Thorbecke, die in 1852 Minister van Binnenlandse Zaken was, voelde niets voor zijn benoeming. Hij schreef op 5 januari van dat jaar aan de Commissaris des Konings in Gelderland: 'De gemeente Rossum telt ongelukkig reeds te veel ingezetenen, die van hem [Van Randwijck, 'tH] afhankelijk zijn, en daardoor belet worden zich zoodanig vrij te uiten als zij, zonder den invloed van een aanzienlijk en vermogend man, zouden wenschen en als in menige zaak in het algemeen belang allerwenschelijkst zou zijn'. Ook Van Randwijcks standpunt over de geestelijke goederen telde mee voor Thorbecke. De ambachtsheer had zelfs vooraanstaande dorpsgenoten gevraagd een rekwest aan de regering te ondertekenen, waarin zij verzekerden dat zij hem een perfecte beheerder vonden. Dat plan mislukte, want Van Beuningen was niet de enige die verandering wenste.

Samen met Stern heeft Van Beuningen de archieven doorgespit en op grond van hun rapporten nodigde de Minister van Financiën de ambachtsheer uit om het beheer over de geestelijke goederen in Rossum over te dragen aan de Dienst der Domeinen. Van Randwijck wilde geen minnelijke schikking en dat leidde tot een rechtszaak. De Arrondissementsrechtbank in Tiel deed op 9 april 1852 uitspraak. Het beheer moest binnen drie maanden overdragen worden aan de overheid. Eventuele schade, lasten en nadelen die het Rijk geleden had of zou lijden, kwamen voor rekening van Van Randwijck. Bovendien moest hij de kosten van het geding betalen. Tekenend voor de verhoudingen is, dat Van Beuningen nadrukkelijk de gedachte van de hand heeft gewezen dat zijn ambachtsheer inkomsten uit de geestelijke goederen zou hebben verduisterd³⁶.

Verdere acties

De dorpsdominee - de 'speurhond' van Thorbecke in de ogen van de plattendaristocratie - behaalde dus de overwinning³⁷. De regering beloonde hem voor zijn inspanningen met vijfhonderd gulden³⁸. Al in mei 1852 vroeg een collega hem om nadere informatie. Hij had gehoord dat Van Randwijck duizenden guldens moest betalen die ten onrechte waren ingehouden op de traktementen van de dominees en hij had als oud-predikant van Rossum uiteraard belangstelling³⁹. Hij had te vroeg gejuicht. Wel werd het traktement van de Rossumse predikant in 1859 met driehonderd gulden verhoogd⁴⁰.

Mogelijk heeft Van Beuningen in 1854 het beroep naar Ameide en Tienhoven aangenomen omdat hij genoeg kreeg van de tegenwerking in Rossum. Zijn medestrijder Stern wenste hem toe 'dat U met Uwe opregte en gulle gevoelens in die Gemeente vele genoegens ondervinden moogt en dat dan ook allen aldaar die gevoelens van U beter op hoogen prijs schatten dan een gedeelte in Uwe tegenwoordige standplaats'⁴¹. In zijn afscheidspreek herinnerde Van Beuningen de gemeente aan de onaangenaamheden die hij had moeten doormaken. 'Gij kunt u niet begrijpen, welk eene tegenwerking er was, en dat van personen, van wie gij dit niet het allerminst zou verwachten'⁴².

Ook nadat in 1863 de *Geestelijke Beurs* was verkocht, bleef Van Beuningen zich vanuit Ameide met de gang van zaken in Rossum bemoeien. De opbrengst was bijna fl. 220.000,-⁴³. Van Beuningen had verwacht dat het Rijk deze som ten goede zou laten komen aan Rossum, maar dat viel tegen. Voor de restauratie van de kerk stelde Den Haag wel fl. 20.000,- beschikbaar, maar voor de pastorie – die tijdens de watersnood van 1861 zo beschadigd was 'dat aan eene reparatie niet meer te denken viel' - kwam geen cent los. Van Beuningen schreef uit Ameide dat er voor de gemeente Rossum niets anders op zat dan een proces te beginnen tegen de staat.

Van Beuningen bleef betrokken bij de problemen met de vicarieën in Nederland⁴⁴. Het ging hem daarbij naar eigen zeggen niet om eer en inkomsten. De macht van de 'behoudsmannen' die de vrijheid en onafhankelijkheid remden, moest worden gebroken. In 1870 schreef hij: 'Op

den weg mijns onderzoeks, moest ik dikwijls weinig of niet gebaande wegen bewandelen'⁴⁵. Hij werd in dat jaar voor zijn inzet beloond met de benoeming tot Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw⁴⁶.

Van 1880 tot 1894 was hij lid van de staatscommissie die de regering - op aandringen van de Tweede Kamer in 1880 had ingesteld om een wettelijke regeling van de zaak voor te bereiden⁴⁷. Hij moet voor dit onderzoek veel gereisd hebben, want al liet hij allerlei zaken door personeel van de archieven opzoeken, hijzelf zal ook regelmatig ter plaatse zijn geweest en in Den Haag hebben vergaderd.

Altijd weer even vrolijk

Dominee Van Beuningen is een eenvoudig en vriendelijk man geweest met een groot gevoel voor humor. Uit de brieven die van hem bewaard zijn gebleven, komt hij naar voren als een man die ook op hogere leeftijd nog studentikoos kon optreden⁴⁸. Hij was een zorgzaam (groot)vader die tot zijn dood veel belangstelling had voor zijn kinderen en kleinkinderen. Ook op hoge leeftijd was hij vitaal. In 1888 schreef hij: 'En nu tel ik er al 77!! Ik kan mij niet begrijpen, al zoo oud te zijn, want, men moge zeggen wat men wil, als een mensch tot die hoogte op den levensladder geklommen is, dan is hij oud, bepaald oud! En toch, ik gevoel mij nog jong, gezond en frisch en werk steeds met ijver en lust! Maar - en dat weet ik ook best - 't kan spoedig gedaan zijn, en wat ik dus nog te doen heb, of doen wil, dat moet ook spoedig worden gedaan'⁴⁹.

De dood van dominee van Beuningen kwam plotseling, kort voor zijn 88ste verjaardag, op 12 oktober 1899. Bij de begrafenis waren veel belangstellenden aanwezig. Op verzoek van de overledene was de plechtigheid uiterst sober gehouden, zonder toespraken en bloemen. Het *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad* schreef: 'Geen bloempje dekte de lijkst, en terwijl wellicht velen der omstanders - in zoo grooten getale door vriendelijke belangstelling en belangstellende vriendelijkheid opgegaan, zonder eenig ander mandaat dan die eener echte piëteit, - het hart tot spreken drong, zwegen zij op verlangen, aan de groeve nogmaals uitgesproken door den oudsten zoon, den heer H.A. van Beuningen, voor wien het evenwel eene behoefte des harten was, zelf daar nog iets te zeggen'⁵⁰.

Zo eindigde het leven van een dorpsdominee die enige faam verwierf door zijn inzet voor de vernieuwing van de maatschappij. Een bescheiden en in wijde kring geliefd man.

Literatuur

Aa, A.J. van der, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden* (Gorinchem deel I 1839 en deel V 1848).

Album studiosorum Academiae Rheno-Traiectinae 1636-1886 (Utrecht 1886).

Alphen, M.W.L. van, *Nieuw Kerkelijk handboek, omvattende al de door den staat gesubsidieerde Protestantsche kerkgenootschappen* (Den Haag 1878).

Beuningen, W. van, *Brieven over geestelijke goederen* (Arnhem 1863).

Beuningen, W. van, *Het geestelijk kantoor van Delft. Eene bijdrage tot de geschiedenis der geestelijke goederen en van den vroegeren kerkelijken toestand van onderscheidene gemeenten in een gedeelte van Holland, met eenige onuitgegeven staatsstukken daartoe betrekkelijk* (Arnhem 1870).

Bos, D., *In dienst van het koninkrijk. Beroepsontwikkeling van hervormde predikanten in negentiende-eeuws Nederland* (Amsterdam 1999).

Gietman, C. en A. Verschoor, *Een goed voor de eeuwigheid. De Gelderse vicarie Sancti Nicolai 1501-2002* (Westervoort 2001).

Hart, P.D. 't, *Een van Utrechtse beste burgers. Hendrik Adriaan van Beuningen (1841-1908)* (Utrecht 2006).

Hooykaas, G.J. en F.J.P. Santegoets, *De briefwisseling van J.R. Thorbecke*, deel IV 1853-1862 (Den Haag 1975-2002).

Jong, R. de, *Van standspolitiek naar partijloyaliteit. Verkiezingen voor de Tweede Kamer 1848-1887* (Hilversum 1999).

Natzijl, H. en H.J. van Dijk, *Zoete banden die mij binden. Uit het gezelschapsleven in de Alblasserwaard* (Houten 1998).

Rooden, P. van, 'Van geestelijke stand naar beroepsgroep. De professionalisering van de Nederlandse predikant 1625-1874'. In: *Tijdschrift voor sociale Geschiedenis* (1991) 361-393.

Rooden, P. van, *Religieuze regimes. Over godsdienst en maatschappij in Nederland, 1570-1990* (Amsterdam 1996).

Sande, A.W.F.M v.d. en J. Roosendaal, (red.), 'Een stille leerschool van deugd en goede zeden.' *Vrijmetselarij in Nederland in de 18de en 19de eeuw* (Hilversum 1995).

Visscher, H. en L.A. van Langeraad, *Het protestantsche vaderland. Biographisch woordenboek van protestantsche godgeleerden in Nederland* (Utrecht 1907).

Vries, C.W. de, 'Het ontslag van Schimmelpenninck van der Oye als Commissaris des Koning in Gelderland (29 november 1852)'. In: *Rechtsgeleerd Magazijn Themis* (1939) 444-502.

Afkortingen:

HUA = Het Utrechts Archief

V.B. = Familiearchief Van Beuningen. Omdat dit archief op het ogenblik in HUA in bewerking is, kan er geen nadere aanduiding van de vindplaats worden gegeven.

HNA = Het Nationaal Archief

Noten

1. De Vries, Het ontslag, p. 473. De uitdrukking werd gebruikt door de Commissaris des Konings in Gelderland, W.A. baron Schimmelpenninck van der Oye, RA Gelderland inv. 301.
2. V.B. 25.
3. Brief van moeder aan Willem 25-6-1830 V.B. 294.
4. In het Album Studiosorum staat bij 1829: 31-12 Guilelmus Van Beuningen Harlingensis in Math. a Cl. Schroeder, in Lit. a Cl v. Heusde prob. Schroeder doceerde wiskunde, Van Heusde letterkunde. Van Beuningen is ingeschreven op 13-10-1829, vgl. Het protestantse Vaderland. Hij woonde als student eerst bij zijn moeder aan de Lange Nieuwstraat A 526, een huis dat eigendom was van zijn grootvader Samuel. Na diens overlijden is dat pand verkocht, net als het huis aan de Hamburgerstraat A 541 waar Samuel zelf had gewoond. Willem ging toen op kamers wonen bij schilder Vermeulen aan de Voorstraat.
5. Jaarboek van de Vereniging Oud-Utrecht 1932.
6. V.B. 11.
7. In V.B. 17 bevindt zich een bul van zijn lidmaatschap, dd. 1832.
8. Vgl. de Utrechtsche Studenten Almanakken van die jaren.
9. Rooden, Van geestelijke, p. 367.
10. Bos, In dienst, p. 226.
11. Vriendelijke mededeling van Prof. dr O.J. de Jong die mij ook over het collatierecht informatie verstrekke. Vgl. Van Rooden, Van geestelijke p. 369; Van Rooden, Religieuze, p. 178 e.v.
12. Streekarchief Bommelerwaard, Notulen Kerkenraad van Rossum (ook wel aangeduid als Rossem): Van Beuningen is beroepen op 29-11-1838 door de 'collator' op voordracht van de kerkenraad. Vgl. Visscher, Het protestantse vaderland, I 444. Van Beuningen werd in het ambt bevestigd door zijn zwager, dr A.C. de Meyier, die predikant was in Arnhem. De Meyier preekte over 2 Timotheus 2:8b; Van Beuningen aanvaardde het ambt met een preek over 1 Johannes 4:6b; vgl. V.B. 36.
13. V.B. 19.
14. V.B. 235.
15. V.B. 294.
16. Correspondentie Van Beuningen in Rotterdams Historische Museum, dd. 3-4-1877.
17. Over Rossum, Ameide en Tienhoven omstreeks 1850 zie Van der Aa, Aardrijkskundig.

-
18. HNA archief 3.18.50, Archief van de hervormde gemeente Ameide, inv. nr 133, notulen kerkenraad 15-8-1854.
 19. Natzijl, Zoete, p. 89-90.
 20. KB 28-9-1882 (Stb. 18).
 21. V.B. 20; gemeentearchief Delft, Archief loge Silentium nr 29.
 22. Van de Sande, Een stille, p. 152 e.v.
 23. RA Arnhem, inv. nr 301.
 24. Ze omvatten bezittingen van het voormalige kapittel in de St. Martinuskerk en van het zusterklooster St. Mariënakker.
 25. Van Beuningen, Brieven, p. 46.
 26. Streekarchief Bommelerwaard, archief kerkenraad Rossum 1845 e.v.
 27. Citaten uit Van Beuningen, Brieven, p. 49.
 28. HNA, collectie Thorbecke, inv. 59, 21-6-1850.
 29. Van Beuningen, Brieven, p. 7.
 30. Veel van de informatie over de gang van zaken met de geestelijke goederen is mij ter beschikking gesteld door collega J.H. van Santen. Hij bereidt een publicatie voor over deze materie. Het materiaal heeft hij verzameld in het Rijksarchief voor Gelderland en HNA. Vgl. Handelingen hervormde synode 1847 en 1848; HNA Archief Dept. Herv. en andere Eerediensten 1815-1870, nr 1714, stukken betreffende een onderzoek naar geestelijke goederen 1849-1852.
 31. Vgl. Gietman, Een goed, p. 130 e.v.
 32. Vgl. De Jong, Van standspolitiek, p. 47.
 33. Van Beuningen, Brieven, p. 6.
 34. HNA, Biza, kab. 73, 119 kab. 4-10-1851, kab. 230 5e afd.
 35. Streekarchief Bommelerwaard, archief Rossum 431, Notulen gemeenteraad 24-9-1831. Hij was later, van 1854 tot 1870, bovendien heemraad van de Bommelerwaard boven de Meidijk.
 36. Van Beuningen, Brieven p. 8. Het proces kreeg enige aandacht in het *Tielsch Stads- en Arrondissementsweekblad*. De auteur die reageerde onder het pseudoniem SENEX, was wellicht Van Beuningen zelf. Deze onderstreepte dat de familie Van Randwijck geen blaam trof. *Tielsch Stads- en Arrondissementsweekblad* 2-4-1852, 30-4-1852. Van Beuningen kreeg ter vergoeding van zijn onkosten dat jaar fl. 500,- van de regering.
 37. De Vries, Het ontslag, p. 473.
 38. HNA Min. van Financiën, Domeinen, YY 1313, 20-5-1852.
 39. HNA Verzameling Van Beuningen, extra aanwinsten 1900 XXXVI, 58, 13-5-1852.
 40. Van Alphen, Nieuw, p. 833.
 41. HNA XXXVI, Portefeuille V A, Brieven van den Inspecteur der Domeinen en Registratie Jhr. Stern, 7-8-1854.
 42. Van Beuningen, Brieven, p. 6.
 43. Van Randwijck had al in 1852 de overdracht aan de gemeente geregeld van het brandspuithuisje dat een van zijn voorvaders had laten bouwen uit de opbrengst van de Beurs. Het grondbezit van de Beurs omvatte in 1863 ruim 100 percelen, samen ongeveer 140 bunder, met het jachtrecht, tienden en erfpachten. Verder ging het om hypothecaire schuldvorderingen van totaal bijna fl. 14.000,-, gewone schuldvorderingen van zo'n fl. 40.000,- en effecten aan toonder voor een waarde van fl. 11.000,-.
 44. Van Beuningen, Het geestelijk.
 45. Van Beuningen, Het geestelijk, p. VIII.
 46. KB 13-9-1870 nr 14.
 47. Staatscommissie benoemd bij KB van 28-2-1880 (Stb. 7). Ze bereidde de wet van 11-7-1894 voor (Stb. 130) die verdere verduistering van geestelijke goederen moest voorkomen. In het zittingsjaar 1888-1889 heeft de Tweede Kamer een wetsvoorstel behandeld 'houdende maatregelen tot behoud en verzekering der bestemming van vicariegoederen'. In de commissie zaten – behalve Van Beuningen – mr I. Telting, raadsheer in de Hoge Raad; mr B.J. Lintelo baron De Geer van Jutphaas, hoogleraar rechtsgeleerdheid aan de Utrechtse universiteit; mr W.B.S. Boeles, vice-president van het gerechtshof Leeuwarden; mr H. Verloren van Themaat, president van de arrondissementsrechtbank te Utrecht; mr dr F.C.W. Koker, kantonrechter in Wageningen en A.M. van Lommel, R Priester.
 48. V.B. 50.
 49. V.B. 25.
 50. UD 17-10-1899. Hendrik Adriaan was niet de oudste maar de tweede van de drie zoons van dominee Van Beuningen die de kinderjaren overleefden.

Eerepenning der Utrechtse Jagers-Studenten 1830-1831

Deze bronzen penning, met een middellijn van 35 millimeter, vertoont aan de voorzijde het universiteitswapen (een van linksboven naar rechtsbeneden doorsneden schild op een zon van 16 stralen) met het opschrift "SOL IUSTITIAE ILLUSTRANOS" (zon der gerechtigheid verlicht ons).

De achterzijde vertoont

bovenaan een jagershoorn. Deze bevindt zich tussen de uiteinden van een samengestrikte krans van twee takken van oranjeloof. Binnen deze krans is het opschrift "PATRIAE / DEFENSORIBUS / ACAD: TRAJECT: / CIVIBUS / CURATORES / MDCCCXXXI" te lezen (Aan de academieburgers die het vaderland verdedigden hebben Curatoren dit geschonken 1831).

De naam van de ontvanger werd in de rand van de penning gestempeld. De penning kwam ook voor in ijzer, welke exemplaren waarschijnlijk in Berlijn zijn geslagen. Het Corps Vrijwillige Utrechtse Jagers bestond uit 253 man.

Metalen Kruis 1830-1831

Ook wel bekend als het **Hasselt Kruis**. Ingesteld bij Koninklijk besluit no. 70 van 12 september 1831 en uitgereikt aan allen, die aan de krijgsverrichtingen in de jaren 1830 en 1831 hebben deelgenomen.

Het is een vierarmig bronzen kruis met een breedte van 29 millimeter. De voorzijde vertoont de gekroonde "W" in een krans bestaande uit een tak van eikenbladeren (links) en een tak van laurierbladen (rechts).

De keerzijde heeft dezelfde krans, waar binnen de jaartallen "1830-1831". Op de armen van het kruis is de tekst "TROUW AAN / KONING / EN / VADERLAND" te lezen.

Het brons voor het kruis werd gehaald uit een tweetal bij de Slag om Hasselt (8 augustus 1831) veroverde Belgische kanonnen.

Bron: <http://www.onderscheidingen.nl/nl/medailles/herinnering/utrecht1831.html>

De havenbaron D.G. van Beuningen (1877-1955)

De Rotterdamse havenbaron D.G. van Beuningen, kleinzoon van dominee Willem van Beuningen, was één van de eerste Nederlandse verzamelaars van laat vijftiende- en vroeg zestiende-eeuwse kunst uit de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden.

Tijdens het eten keek hij onder andere naar de Toren van Babel van Brueghel, want die hing in zijn eetkamer.

Vanaf 1916 schonk Van Beuningen het Museum Boijmans regelmatig delen van zijn collectie. Na zijn dood liet hij zijn verzameling na aan zijn kinderen, die de collectie in 1958 aan de gemeente Rotterdam aanboden op voorwaarde dat die de successierechten zou betalen.

D.G. van Beuningen met de toren van Babel van Pieter Brueghel.

Daniël George van Beuningen (1877-1955) werd geboren in Utrecht. Zijn vermogende vader, Hendrik Adriaan van Beuningen (1841-1908), was medeoprichter van de Steenkolen Handels Vereniging (SHV). Deze firma werd groot met de kolenhandel tussen Engeland en het snel groeiende Duitse Ruhrgebied.

De jonge D.G. , zoals hij werd genoemd, begon zijn loopbaan als ondernemer in Rotterdam. De havenondernemer gaf al snel leiding aan een groot aantal door hem zelf opgerichte of overgenomen bedrijven. Na de Eerste Wereldoorlog bezat hij onder meer de SHV Rotterdam, de Nederlandse Rijnvaart Vereniging, de Maatschappij Vrachtvaart, de scheepswerf en zeesleepdienst P.Smit jr. en het watertaxibedrijf Spido.

Van Beuningen was een van de grondleggers van de snel groeiende moderne havenstad. Als grootste werkgever van de Rotterdamse haven was D.G. van onschatbare betekenis voor de economie van de stad.

De gefortuneerde ondernemer was ook actief in het maatschappelijk leven. Zo was hij medefinancier van het in 1937 gebouwde Feyenoord Stadion en een van de stichters van het Havenziekenhuis. In 1941 trad D.G. af als directeur van zijn concern.

Van Beuningen, de kunstverzamelaar

Op zijn 27ste begon Van Beuningen kunst te verzamelen. Als zijn kunstadviseurs fungeerden directeur Dirk Hannema van Museum Boymans en de Amsterdamse kunsthandelaar Goudstikker. In recordtempo bouwde hij aan een topcollectie met Franse en Italiaanse schilderkunst en werken van Hollandse en Vlaamse meesters, zoals bijvoorbeeld de Toren van Babel van Pieter Brueghel de oude.

Tussen 1916 en 1940 kocht hij voor bijna drie miljoen gulden van Goudstikker. In de jaren '30 bereikte zijn ondernemerschap de top; het was ook de periode waarin hij een aantal van zijn belangrijkste kunstwerken kocht. Terwijl Van Beuningen een indrukwekkende kunstcollectie opbouwde, leverde hij door schenkingen en financiële steun ook een genereuze bijdrage aan de opbloei en de nieuwbouw in 1935 van Museum Boymans. In mei 1940 ontsnapte zijn verzameling op wonderbaarlijke wijze aan het bombardement van Rotterdam. Kort daarop werden de kunstwerken geëvacueerd naar zijn landgoed bij Vierhouten. Het huis op de Veluwe was tjokvol met kunst.

Overal waren schilderijen opgehangen, aan de binnenkant van kastdeuren, en zelfs op de wc hing een Van Goyen. In deze periode, mei 1940, deed hij zijn belangrijkste aankoop. Uit een Britse collectie verwierf hij de 'Drie Maria's aan het graf'; tot nog toe de enige Jan van Eyck in Nederland.

Drie Maria's aan het graf van Jan van Eyck

Enkele opzienbarende miskopen

In zijn verzamelwoede kocht Van Beuningen in 1938 voor f 219.000, - van de Amsterdamse kunsthandel P. de Boer een Drinkend gezelschap van Pieter de Hooch.

En in 1940 verwierf hij voor de enorme som van f 400.000, - via kunsthandelaar D.A. Hoogendijk zijn eerste Vermeer, een Christuskop. En in 1941 kocht hij voor het recordbedrag van f 1.600.000, - van dezelfde kunsthandelaar zijn tweede Vermeer: een Laatste Avondmaal.

Laatste Avondmaal van Han van Meegeren, 1940, olieverf op doek, 174 x 244, Caldic collectie, Rotterdam.

Kort na de oorlog bekende de schilder Han van Meegeren dat hij een flink aantal 17de-eeuwse vervalsingen had gemaakt en op de markt gebracht, waaronder bovengenoemde aankopen van Van Beuningen.

Voor bijna 2,5 miljoen gulden ging de grootverzamelaar de boot in. Van Beuningen was zeer aangeslagen na de onthulling door Van Meegeren. Tot aan zijn dood in 1955 voerde Van Beuningen een gerechtelijk proces betreffende de authenticiteit van het Laatste Avondmaal.

Bron: <http://www.cultuurwijzer.nl/>

Een geschil tussen Dirk van Herlaar en het kapittel van Sint Marie te Utrecht in 1266

In 1266, het jaar dat Leiden stadsrechten kreeg, kwam Dirk van Herlaar in aanvaring met de deken en het kapittel van Sint Marie te Utrecht over het innen (en afdragen) van tienden in het gebied Twaalfhoeven, dat gesitueerd is ten zuiden van het Aaksterveld.

In dit artikel wordt nader ingegaan op vragen als: 'Wat zijn tienden?' en 'Wat was het kapittel van Sint Marie te Utrecht?' Ook wordt getracht de vraag te beantwoorden: 'Waarom kon het kapittel van Sint Marie tienden heffen in het gebied Twaalfhoeven?' En natuurlijk wordt de uitkomst van het geschil tussen Dirk van Herlaar en het kapittel van Sint Marie te Utrecht uit de doeken gedaan. Tenslotte wordt er nog aandacht besteed aan de lakzegels waarmee de diverse oorkondes, die met het geschil te maken hadden, waren voorzien.

Tienden

De meest bekende passage over tienden komt uit het Oude Testament uit het boek Maleachi 3-7-10:

'Sinds de dagen van uw vaders bent u van mijn voorschriften afgeweken en hebt u ze niet onderhouden. Keer terug tot Mij, dan keer Ik terug tot u-zegt de HEER van de machten.

U vraagt: 'Hoe moeten wij dan terugkeren?'

Een mens mag God toch niet bestelen?

En toch, u besteelt Mij'

U vraagt: 'Hoe bestelen wij U dan?'

'In de tienden en de verplichte bijdragen. U bent door de vervloeking getroffen en toch blijft u Mij bestelen, heel het volk. Breng de tienden van alles naar het voorraadhuis, zodat er in mijn woning voedsel is; stel Mij maar eens op de proef-zegt de HEER van de machten, of Ik de luiken van de hemel niet voor u openzet, of Ik geen zegen over u uitstort, meer dan u kunt opnemen.'

Deze vorm van belasting innen hield in, dat een tiende van bijvoorbeeld de oogst betaald werd aan de kerk of de landheer. Was de oogst graan, rogge of tarwe dan was dit de grove of grote tiend, over wortelen, erwten en bonen was men de kleine of smalle tiend verschuldigd te betalen. Ook over pasgeboren vee werd belasting ingehouden, de zogenaamde krijtende tiend. Over de oogst afkomstig van recentelijk ontgonnen gronden werden de novale tienden geheven. Als de tienden voor de kerk bestemd waren ging een kwart naar de bisschop, een kwart naar het kapittel, een kwart was bestemd voor het onderhoud van het kerkgebouw en het laatste kwart ging naar de armenzorg en de verzorging van zieken.

Van de inkomsten van de tienden kon de bisschop als een vorst leven. Hij was zelfs zo rijk dat hij een staand leger kon financieren. Om het verblijf in het vagevuur na de dood te bekorten schonken veel gelovigen grond en goederen aan de kerk. Hoewel de schenkingen niet aan de priesters werden gedaan, groeide in de loop der jaren de gewoonte om de kerkbezittingen als eigendom van de priester te beschouwen. Deze gewoonte nam hand over hand toe en daarom zagen de stichters van de kerken, de kloosters en de kapittels, zich genoodzaakt de kerkgoederen in volledig eigendom te verwerven, om zo in hun eigen onderhoud te kunnen voorzien. Gesteund door de bisschop lukte dit.

Zo had het kapittel van Sint Marie uitgebreide bezittingen in de Alblasserwaard. De volgende pagina komt uit het boek *Historie ofte Beschrijvingen van 't Utrechtsche BISDOM behelzende de oudheden, kerkelijke en geestelijke gebouwen, kapellen, kommandeuschappen, abdyen, kloosters, oversten en geleerden mannen, van 't zelfde bisdom.* door H.F van Rhijn, 1719.

500 HISTORIE OFTE BESCHRYVING

*Onder de Proostdye van S. MARIA
behoorden*

ZEGVELD,
WAERDER,
LOPIK,
DE KAPEL IN LOPIK,
AMEIDE,
TIENHOVEN,
MEERKERK,
NOORDELOOS,
HOIRNAER,
GOURIAAN,
OTTELAND,
MOLENAARSGRAAF,
WYNGAERDEN,
BLESKENSGRAAF,
OUDEGHIESEN,†
NYEGHIESEN,*
ZYDERVELD,
SCHOELNENEN,
SCHOENREWOIRD.

† Anders Gieslen-Oukerk,

* Anders Gieslen-Nieukerk,

ZEG.

Het kapittel van Sint Marie te Utrecht

De immunititeiten van de kapittelkerken te Utrecht

Utrecht had zes kapittelkerken¹, de Janskerk, de Pieterskerk, de Paulusabdij, het Oudmunster en de Mariakerk en de Dom². Buiten deze kerken waren er in de stad Utrecht parochie-kerken, zoals de Catharinakerk, de Geertekerk, de Nicolaaskerk, de Buurkerk en de Jacobi-kerk. Ook was er een negental kloosters met hun eigen kerken of kapellen. De parochie-kerken waren bedoeld voor de zielzorg van de normale gelovige. In de kapittelkerken werden echter uitsluitend missen gelezen voor het zielenheil van overledenen. Van de Utrechtse bisschop kregen de kapittels³ een gebied rond hun kerk toegewezen. Deze terreinen werden in veel gevallen ommuurd en deze enclaves waren in juridisch opzicht volledig zelfstandig. Hier golden uitsluitend de wetten van de kerk en de regels van het kapittel. De kapittels hoefde geen belasting af te dragen aan de stad. Veel burgers was dit een doorn in het oog, er waren zelfs geestelijken, die een kroeg begonnen binnen hun immunititeit. De Utrechtse stadsbrouwers waren hier bepaald niet gelukkig mee. De immunititeit van de Mariakerk was ruim 3 hectare en had als oostgrens de Springweg. De doodlopende weg Achter Clarenburg was vroeger een gedeelte van de Springweg. De noordgrens was een oude Rijnarm en aan de westelijke kant lag de immunititeit bijna tegen de stadswallen aan. De Walsteeg was de zuidelijke grens. Binnen de immunititeit bouwden de kanunniken⁴ hun claustrale⁵ huizen. Sommige van de claustrale huizen staan er nog. (XII, XIII, XIV en XV)

¹ Kapittelkerken zijn zogenaamde collegialekerken. Deze werden bediend door een kapittel van kanunniken.

² Dom, ook wel kathedraal genoemd, is de benaming van de woning van een bisschop.

³ Kapittel is het college van kanunniken die tot een Dom of collegialekerk behoren.

⁴ Kanunniken zijn priesters die deel uitmaken van het kapittel van een Dom of collegiale kerk.

⁵ Claustraal huis is een woonhuis van een kanunnik of koorheer, behorend tot de immunititeit van een kapittelkerk. Deze huizen stonden oorspronkelijk meestal min of meer vrij op een, dikwijls ruim, erf met tuinen, boomgaarden en bijgebouwen.

De immunitet van Sint Marie met de genummerde claustrale percelen en de begrenzing.

De kanunniken hadden net als de monniken een gelofte van kuisheid en gehoorzaamheid afgelegd, maar zij mochten hun privé vermogen behouden. Hierdoor werd het mogelijk dat gefortuneerde mannen een geestelijke functie konden vervullen, zonder dat ze hun luxe leventje hoefde op te geven. En ook in die tijd betekende geld invloed.

De kanunnik bekommerde zich niet alleen om de geestelijke kant van het leven, maar was bovenal bestuurder van de kerk en haar bezittingen.

Het hoeft geen betoog dat de aanwezigheid van een aanzienlijk aantal welgestelde kanunniken de lokale Utrechtse economie deed opbloeien.

De bisschop oefende vroeger niet alleen het geestelijke gezag uit, maar ook het wereldlijke. De Duitse keizer benoemde de bisschop in zijn wereldlijke gezag, dat dan door de paus werd bevestigd.

Later werd de bisschopkeuze bepaald door de zes kapittels van Utrecht en dat betekende dat zij nu indirect de zeggenschap over de wereldlijke macht hadden. De bisschop kon nu geen goederen aan- of verkopen zonder de goedkeuring van de kapittels. Ook het voeren van oorlog was uit den boze zonder de toestemming van de diverse kapittelheren.

Bovendien kregen de kapittels binnen de Staten van Utrecht steeds meer invloed. Buiten de steden en de adel waren de kapittels de derde partij in de Staten van Utrecht. Deze constellatie werd nergens anders in de Lage Landen gevonden.

Pas toen het wereldlijke gezag overging naar Karel V, boetten de Staten van Utrecht, en dus ook de kapittels, een behoorlijk gedeelte van hun gezag in.

Na het afzweren van Filips II in 1581 werd de situatie weer hersteld.

De Mariaplaats en de Sint Mariekerk te Utrecht, vanuit het westen. Pieter Saenredam. Paneel, 110,5 x 139 cm. Rotterdam, Museum Boijmans Van Beuningen.

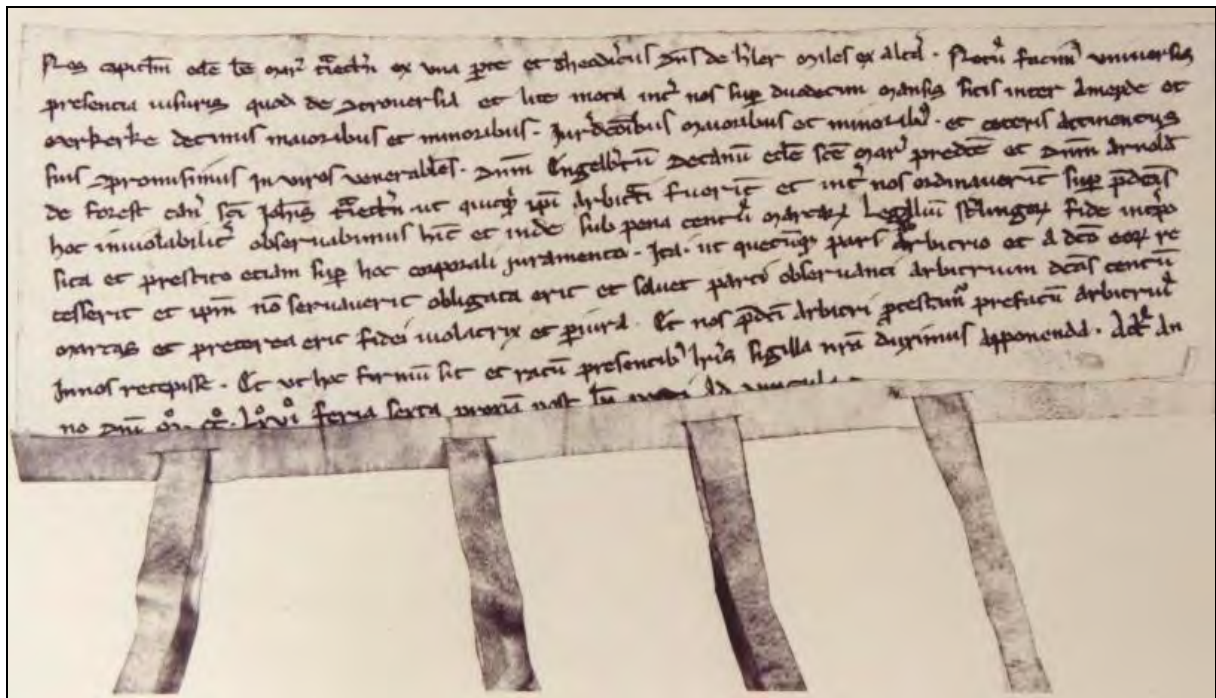
Waarom kon het kapittel van Sint Marie tienden heffen in het gebied Twaalfhoeven?

Deze vraag is niet eenvoudig te beantwoorden! Een ding is zeker, de Sint Nicolaaskerk in Tienhoven was al veel eerder gebouwd dan dat de Herlaar's op het Ameidense/Tienhovense toneel verschenen. Het overgrote gedeelte van het oostelijke gebied van de Alblasserwaard behoorde toe aan de proost⁶ van het kapittel van Sint Marie. Dit is een indicatie dat de ontginning van de Alblasserwaard hoogstwaarschijnlijk is uitgevoerd door mensen die op een of andere manier verbonden waren met de kerk van Sint Marie.

Maar het kan ook zijn dat het kapittel van Sint Marie de oostelijke Alblasserwaard van de bisschop van Utrecht heeft gekregen. In het boek *Historie ofte Beschrijvingen van 't Utrechtsche BISDOM behelzende de oudheden, kerkelijke en geestelijke gebouwen, kapellen, kommandeurschappen, abdyen, kloosters, oversten en geleerden mannen, van 't zelfde bisdom.* door H.F van Rhijn, 1719 wordt op pagina 505 over Ameide het volgende geschreven: *'In de lijst van de goederen der Utrechtsche Kerke word het genoemd een landstreek, door de Bisschoppen van Utrecht te leen gegeven aan de Graven van Goor.'* De graven van Goor waren voor de Herlaar's beleend met Ameide/Tienhoven/Meerkerk. Uit het bovenstaande blijkt dat de 'landstreek' Ameide een eigendom was van de bisschop van Utrecht.

⁶ Een proost is de voorzitter van een kapittel van kanunniken aan een kathedrale of collegiale kerk.

Het geschil tussen Dirk van Herlaar en het kapittel van Sint Marie te Utrecht

Deze bovenstaande oorkonde⁷ is geschreven in het Latijn. De vertaling⁸ luidt als volgt: 'Wij, het kapittel van de kerk van de Heilige Maria te Utrecht als ene partij en Theoderik, heer van Herlaar, ridder, als andere partij, maken bekend aan allen die onderhavige stukken zullen zien dat wat betreft de onenigheid en het geschil dat ontstaan is tussen ons over de **twalf onroerende goederen** gelegen tussen Ameide en Meerkerke, over de grotere en kleinere tienden en de overige daarop betrekking hebbende zaken, wij onderling zijn overeengekomen met betrekking tot de eerbiedwaardige heren Engelbert, decaan van de kerk van de Heilige Maria en Arnold de Foreest, kanunnik van de kerk van de Heilige Johannes te Utrecht, dat wij al datgene wat zij zullen besluiten en tussen ons zullen opdragen over voornoemde zaken, zonder voorbehoud zullen accepteren, van beide kanten, op straffe van 100 zilveren Marken, na het afleggen van een belofte en zelfs daarbovenop na het afleggen van een persoonlijke eed, zodat de partij die van het oordeel en van het over de zaken gezegde zal afwijken en het oordeel zelf niet zal respecteren, aansprakelijk zal zijn en aan de partij die het oordeel wél respecteert genoemde 100 Marken zal betalen en bovendien aangemerkt zal worden als breker van het verdrag en schuldig aan eedbreuk. Ook bevestigen wij, voornoemde rechters, dat wij voornoemde zaak ter beoordeling hebben ontvangen.⁹ Opgesteld in het jaar 1266, 6 Augustus na de dag van de heilige Petrus ad Vincula.'

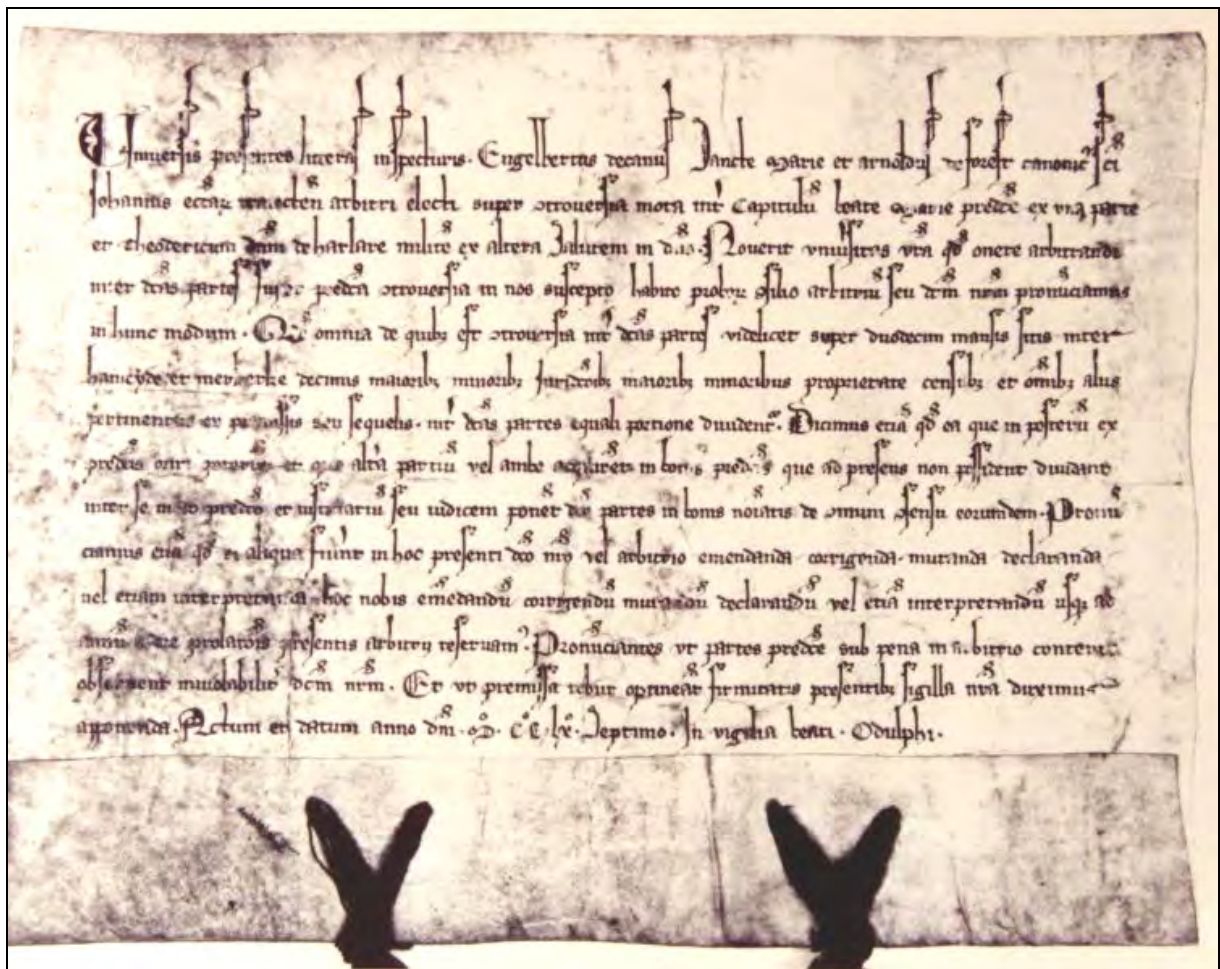
Het geschil ging dus over wie de grotere en kleinere tienden mocht innen en behouden . Merkwaardig is het feit, dat de decaan van de kerk van de Sint Marie, een van de belanghebbende partijen, gevraagd wordt recht te spreken.

⁷ OSU. Nr. 1691

⁸ Met dank aan de heer Jan van der Velden uit Amersfoort.

⁹ Noot van de vertaler: 'De onderstreepte regel lijkt mij een toevoeging van de rechters die in de andere oorkonde het vonnis vellen.'

Bijna een jaar later, op 11 juni 1267 komt de uitspraak:

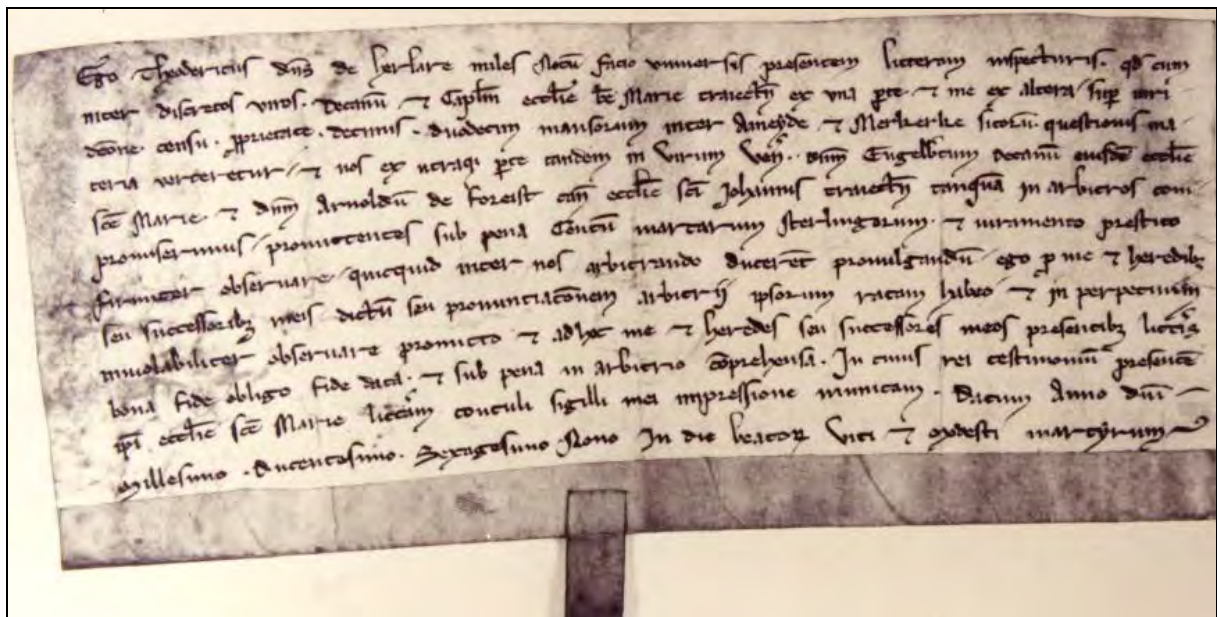

‘Engelbert, decaan van de Heilige Maria en Arnold de Foreest, kanunnik van de Heilige Johannes, van de Utrechtse kerken, gekozen als rechters in het geschil dat ontstaan is tussen het kapittel van de voornoemde Mariakerk als ene partij en Theoderik, heer van Herlaar, ridder, als andere partij, groeten allen die de huidige brief zullen lezen in naam van de Heer. Laat eenieder van jullie weten dat wij, na de last van het oordeel tussen genoemde partijen over voornoemd geschil op ons genomen te hebben <en> na beraad over de bewijzen, het volgende oordeel afkondigen: Dat alles waarover het geschil tussen genoemde partijen gaat, te weten over **de twaalf onroerende goederen** tussen Ameide en Meerkerke, over de grotere en kleinere tienden, over de grotere en kleinere rechtsaanspraken, het eigendom, pachten en alle andere daarop betrekking hebbende zaken op grond van het vooraf bekend gemaakte of het daaruit volgende, tussen beide partijen in gelijke portie verdeeld zal worden. Ook bepalen wij dat die zaken die later uit voornoemde zaken kunnen voortkomen, en die de ene partij of beide partijen zullen verwerven in voornoemde goederen, <en> die zij tot op heden niet bezitten, dat zij die onderling verdelen op voornoemde wijze, en genoemde partijen zullen een rechtspreker of rechter aanstellen wat betreft de aangewezen goederen om te komen tot overeenstemming betreffende diezelfde goederen. Ook verkondigen wij dat, als enige dingen in deze huidige uitspraak van ons moeten worden geschrapt, gecorrigeerd, veranderd, duidelijk gemaakt of zelfs geïnterpreteerd, wij al deze acties aan onszelf voorbehouden voor de periode van een jaar na de dag van publicatie van het huidige vonnis, daarbij verklarend dat voornoemde partijen ons vonnis onaangetast dienen te respecteren op straffe van de in het oordeel vervatte boete.

En om de voorwaarden te bekrachtigen hebben wij besloten de huidige tekst van onze zegels te voorzien.

Vastgesteld en gepasseerd op 11 Juni 1267, bij de vigilia van de Heilige Odulphus.'

Uit het bovenstaande vonnis blijkt dat in de toekomst de opbrengst van de tienden gedeeld moet worden tussen Dirk van Herlaar en het kapittel van Sint Marie. Het lijkt er op dat Dirk van Herlaar enigszins schoorvoetend met deze uitspraak akkoord is gegaan, hij ondertekende meer dan twee jaar(!) later een oorkonde dat hij de uitspraak van de rechters zal respecteren.

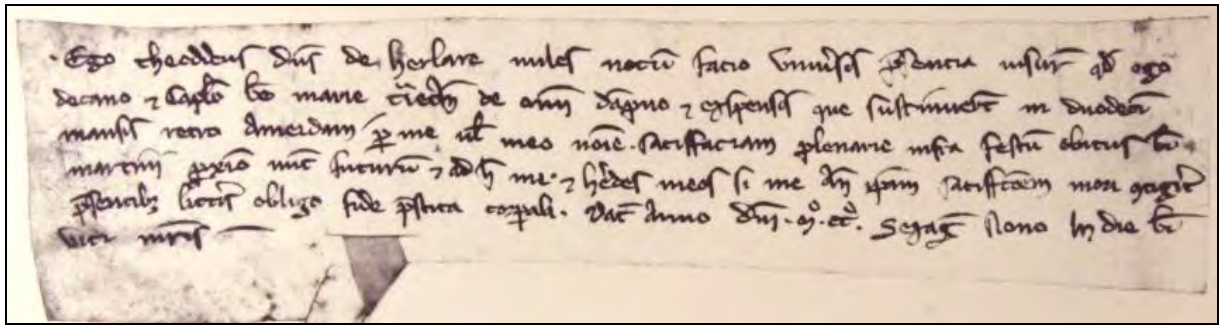

'Ik, Dirk, heer van Herlaar, ridder, maak bekend aan allen die deze brief zullen lezen, dat na het ontstaan van de juridische kwestie tussen de heren.....deken en kapittel van de H. Mariakerk te Utrecht enerzijds en mij anderzijds over de jurisdictie, de pacht, het eigendom en de tienden van de 12 hoeven gelegen tussen Ameide en Meerkerke en na ons gezamenlijke besluit de heer Engelbert, deken van eerdergenoemde H. Mariakerk en de heer Arnold van Foreest, kanunnik van de H. Johanneskerk te Utrecht als scheidsrechters te accepteren, waarbij wij beloofden op straffe van 100 zilvermarken en na het afleggen van een eed zonder voorbehoud ons te richten naar al wat er naar hun mening diende te worden afgekondigd in hun vonnis, houd ik voor mijzelf, mijn erfgenamen of mijn opvolgers rekening met hun verklaring en hun afgekondigde beslissing en beloof ik deze voor altijd ongeschonden te respecteren en hiertoe verplicht ik mijzelf, mijn erfgenamen of mijn opvolgers, door middel van deze brief in goed vertrouwen, na het afleggen van een eed en gedachtig de in het oordeel begrepen boete.

Ter bevestiging van deze beslissing heb ik deze brief overgedragen aan de H. Mariakerk, bekrachtigd met een afdruk van mijn zegel.

1269, 15 juni op de dag van de HH. Martelaren Vitus en Modestius.'

Dat Dirk van Herlaar moeite had met het vonnis, blijkt uit een oorkonde gedateerd op dezelfde dag, waarin hij zich verplicht alle schade en geleden onkosten aan het kapittel van Sint Marie te vergoeden. Maar het terugbetalen schuift hij nog voor zich uit. Hij gaat pas betalen direct na de eerstvolgende feestdag voor het overlijden van de Heilige Martinus. (11 november)

'Ik, Dirk, heer van Herlaar, ridder, maak bekend aan allen die deze brief onder ogen zullen krijgen, dat ik de deken en het kapittel van de H. Mariakerk te Utrecht volledige genoegdoening zal schenken, persoonlijk of uit mijn naam, voor alle schade en onkosten die zij geleden hebben wat betreft de **12 hoeven** achter Ameide, direct na de eerstvolgende feestdag voor het overlijden van H. Martinus en hiertoe verplicht ik mijzelf en mijn erfgenamen, als ik vóór het geven van de genoegdoening kom te overlijden, met deze brief, met een persoonlijke eed.

1269, op de dag van H. Vitus, de martelaar.'

De lakzegels van de oorkondes

De eerste oorkonde, gedateerd op 6 augustus 1266, heeft vier linten, maar slechts drie lakzegels zijn bewaard gebleven. Omdat er maar drie personen vermeld worden in de oorkonde is het vreemd dat er vier lakzegellinten aan de oorkonde zitten.

Achterzijde van het eerste zegel links
Zegel van Arnold de Foreest Kanunnik van de
Janskerk in Utrecht

Voorzijde van het eerste zegel links
Zegel van Arnold de Foreest
Kanunnik van de Janskerk in Utrecht

Voorzijde van het tweede zegel links
Zegel van Dirk van Herlaar

Voorzijde van het derde zegel links
Zegel van Engelbert, decaan van het kapittel van Sint Marie

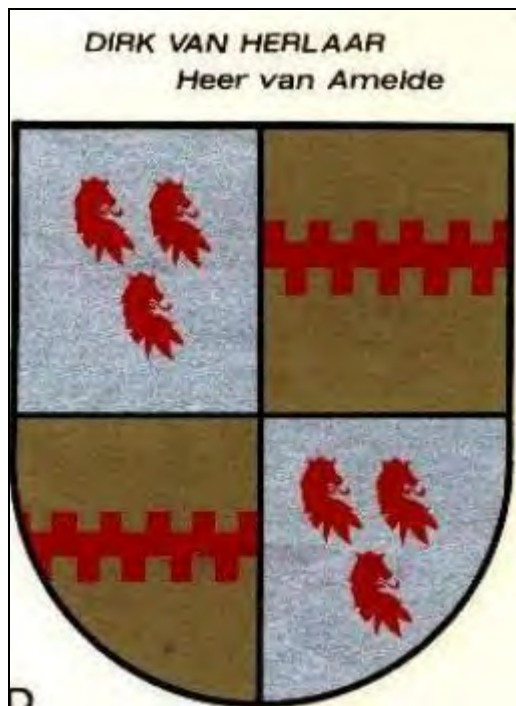
De zegel van Dirk van Herlaar heeft een beurtelings gekanteelde dwarsbalk, zoals die ook voorkomt op zijn wapenschild.

Dit zegel hangt ook aan de beide oorkondes van 15 juni 1269. Zie de volgende bladzijde voor een afbeelding van zijn wapenschild.

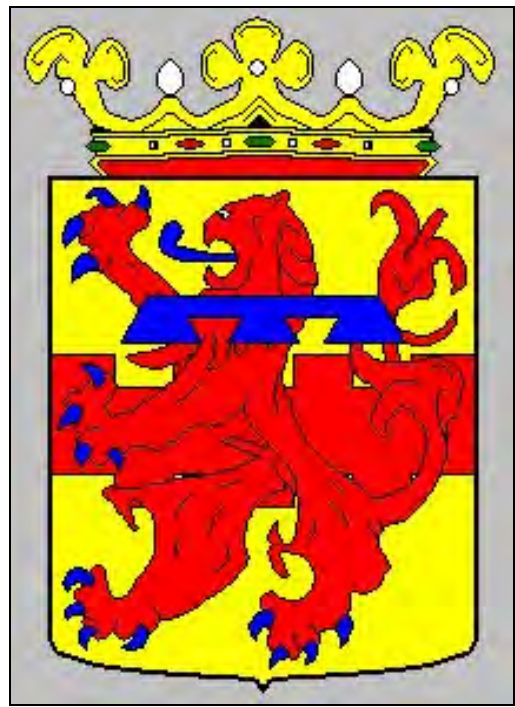
Ook het wapen van Tienhoven, dat een combinatie is van de familiewapens van Herlaar en van Brederode heeft deze dwarsbalk. Dit wapen wordt als volgt beschreven: 'In goud beurtelings gekanteelde dwarsbalk van keel en over alles heen een leeuw van het zelfde, getongd en genageld van azuur, een barensteel van hetzelfde over de borst van de leeuw heengaande. Het schild gedekt door een gouden kroon van drie bladeren en twee parels.'

De beurtelings gekanteelde dwarsbalk komt ook voor op de wapens van verschillende andere takken van de Herlaar familie, namelijk die van de tak uit Egmond, de tak uit Ammerzoden en de Herenthaalse tak uit België.

De rechterkant van het wapen van Sint Michielsgestel heeft ook een beurtelings gekanteelde dwarsbalk.

Wapenschild van Dirk van Herlaar

Wapen van Tienhoven

De oorkonde van 11 juni 1267 heeft twee lakzegels.

Voorzijde van het eerste zegel van links
Zegel van Engelbert, decaan van het kapittel
van Sint Marie

Voorzijde van het tweede zegel van links
Zegel van Arnold de Foreest
Kanunnik van de Janskerk in Utrecht

Literatuur:

- Evert van Ginkel, *Verleden wijk. De immuniteit van Sint Marie*, Utrecht, 1998
- W. A. Mazzola, *Buurmalsen belicht. Fragmenten uit de historie van kerk en dorp*, Buurmalsen, 1991
- H.F van Rhijn, *Historie ofte Beschrijvingen van 't Utrechtsche BISDOM behelzende de oudheden, kerkelijke en geestelijke gebouwen, kapellen, kommandeuschappen, abdyen, kloosters, oversten en geleerden mannen, van 't zelfde bisdom*, Leiden, 1719
- Liesbeth M. Helmus, *Pieter Saenredam, het Utrechtse werk. Schilderijen en tekeningen van de 17de eeuwse grootmeester van het perspectief*, Utrecht, 2001
- R. R. Post, *Eigenkerken en bisschoppelijk gezag in het diocees Utrecht tot de 13de eeuw*. Proefschrift ter verkrijging van den graad van doctor in de letteren en wijsbegeerte. Utrecht, 1928.
- H. m. Haverkate en C. J. van der Peet, *Een kerk van papier, de geschiedenis van de voormalige Mariakerk te Utrecht*, Zutphen, 1985.
- M. W. J. de Bruin, *Huisinghe ende Hofstede*, Utrecht, 1994.
- OSU-Oorkondeboek Sticht Utrecht tot 1301, 5 delen: Utrecht 1920-1959.
- S. Muller Fzn. : *De lotgevallen van een middeleeuws kerspel in: Schetsen uit de Middeleeuwen*, Amsterdam, 1914.

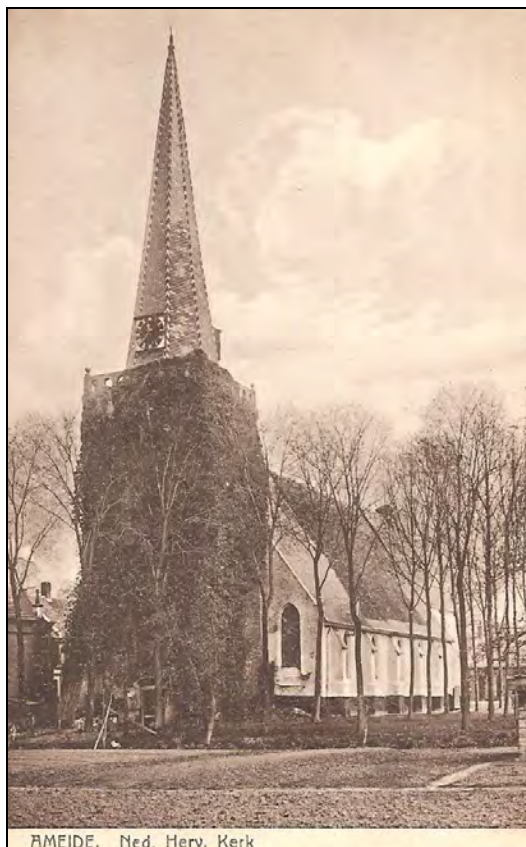

Gezicht op het koor en het transept van de Sint Mariakerk te Utrecht, vanuit het noordoosten.
Paneel, 44 x 63 cm. Recto m o. (boven de luifel) De Sint Mariakerk tot Utrecht.
Recto m. o. (op de luifel) Pr. Saenredam fecit Anno 1659. 11/20
Den Haag, Koninklijk Kabinet van Schilderijen Mauritshuis.

De foto,s bij dit artikel zijn gemaakt door André Tukker.

Historische plaatjes met een praatje

Zoals aangekondigd in de vorige editie van dit blad, een stukje geschiedenis over de toren van Ameide en zijn functies. De eerste gedachte die onwillekeurig opkomt: “Waarom staat er een toren bij een kerkgebouw?”

Voor het antwoord op deze vraag moeten we ver teruggaan in de tijd, namelijk naar het begin van onze jaartelling. In die periode namen mohammedanen en uit Ethiopië afkomstige Moren grote delen van het Midden-Oosten in bezit ten koste van de Romeinen, die op hun beurt naar West-Europa trokken. Door deze ontwikkeling werd de Romaanse bouwkunst in onze contreien geïntroduceerd, met inbegrip van de bouw van torens, waarvan de spitsen als heenwijzing vanuit het Woord naar de hemel reiken. Karakteristiek voor deze bouwkunst zijn de ronde bogen.

Als we naar de foto's van de toren kijken, zijn iets boven de steunberen dichtgemetselde galmgaten zichtbaar. Deze geven waarschijnlijk de hoogte van de toren uit 1365 aan, die een stompe spits had. Omstreeks 1450 kregen de kerktoren en de ramen een gotisch aanzien, met ramen en dak in puntvorm en een lange spits. Op de foto's is duidelijk te zien dat de toren toen ook is verhoogd. Na de grote kerkbrand van 1953 is de toren overigens nog eens 2,5 meter hoger geworden!

De Gotische bouwkunst komt uit Frankrijk. De puntvormige ramen, gewelven en bogen duiden op een streven hemelwaarts, net als bij de Romaanse bouwkunst.

De toren is ook bedoeld om het geluid van de klok zo ver mogelijk te laten horen, voor het samenroepen van de kerkelijke gemeente, maar ook om de bevolking bij rampspoed te alarmeren. Tevens werd hij gebruikt als uitkijkpost in oorlogstijd en bij naderend onheil. Alle torens werden in 1798 door Napoleon onteigend. Vandaar dat de torens nu nog van de burgerlijke gemeente zijn.

In de mobilisatiejaren 1938/1939, lag er op het gemeentehuis een draaiboek klaar, met name om de toren te bemannen.

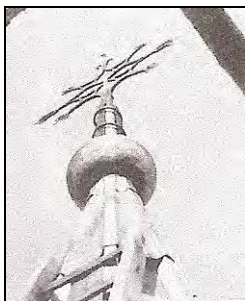
De Torenstraat was vroeger een sloot, waardoor de toren scheef zakte. Om dat te verhelpen zijn in 1837 twee steunberen aangebracht, die rusten op 22 heipalen van elzenhout.

De grote klok die er nu in hangt is van 1608 en heeft een doorsnede van ongeveer 125 cm en een hoogte van 125 cm. In de oorlog was men bang dat de klok zou worden omgesmolten voor oorlogsdoeleinden. Uit voorzorg heeft Anton Verheij toen een gedetailleerde tekening gemaakt. Inderdaad werd de klok in 1943 geroofd (zie de foto, waar hij op de rand van het galmgat staat).

De klok werd naar beneden gegooid, kwam terecht in het gras en werd vervolgens per schip vervoerd naar Groningen. Opzet of ongeluk: schip en klok zijn gezonken op het IJsselmeer.

Na de oorlog boven water gehaald en weer teruggeplaatst in de toren. De klok was voorzien van het wapen en de naam van Ameide. Tijdens de brand van 1953 is hij naar beneden gevallen, maar wonder boven wonder heeft hij dit overleefd en slaat hij al bijna vier eeuwen lang zijn slagen.

De spits is na de brand opgebouwd uit achttien kubieke meter Frans eikenhout en vervaardigd door Jo, Dries en Bas Alblas – Ameidenaren die hun vak terdege verstonden. De bol, torenkruis en haan zijn gemaakt in de smederij op de Dam van Bart van Woezik en zijn zoon Wim. De bol stelt de wereld voor; het kruis als overwinnaar op de wereld en de haan in de betekenis van waakzaam zijn.

Deze gegevens staan in het gedenkschrift, dat zelfs opgestuurd wordt naar Amerika, waar nog een 89-jarige Alblas woont.

Het gedenkschrift is voor € 12,-- te koop bij onder anderen:

Krijn van der Ham
Bordenweg 2
4231 VH Meerkerk (Ameide - zuid)
Telefoon: 0183 351490

De volgende keer meer over de pastorieën.

Tot schrijfs,

Schouw in het pand Voorstraat 7 te Ameide

